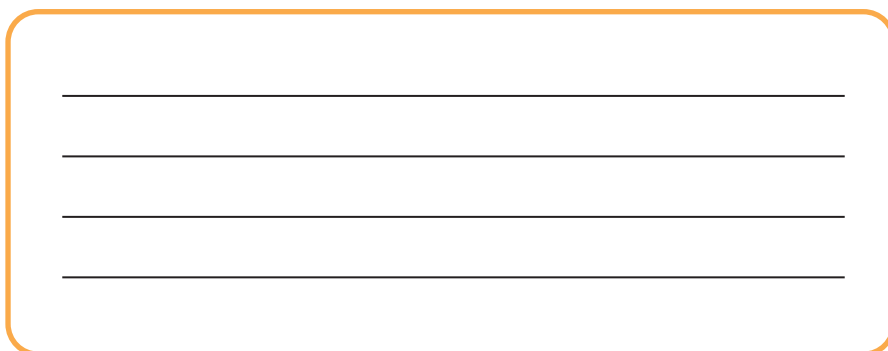

Олена Пометун, Юлія Малієнко, Тетяна Ремех

Досліджуємо історію і суспільство

Робочий зошит

5 клас

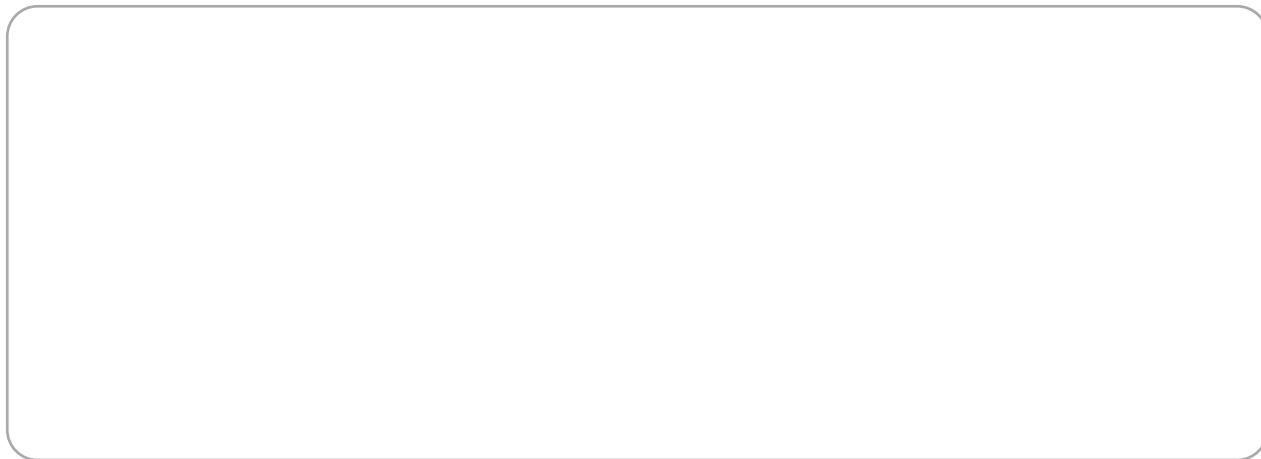

A rectangular box with a rounded orange border, containing four horizontal lines for writing.

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2022

ЯК ЛЮДИ ЖИВУТЬ У СПІЛЬНОТАХ І СУСПІЛЬСТВІ

- 1. Намалюй кілька кіл, що перетинаються. Усередині напиши «Я». Кожне коло познач як спільноту, до якої ти належиш. Які висновки ти можеш зробити? Поділись своїми міркуваннями з однокласниками/однокласницями.

- 2. З–4 іменниками дай відповідь на запитання: хто я? Запиши свої відповіді та познач ті, що збіглися з відповідями твоїх однокласників/однокласниць. Обговоріть: чи є в переліку щось найсуттєвіше — те, що об'єднує кожного і кожна з вас, якась ознака, що не залежить від обставин життя, віку, заняття тощо.

- 3. Прочитай байку «Ворон і Чиж» та обговоріть з однокласниками/однокласницями, чи з гідністю відповів Чиж Ворону. Чому ви так думаєте?

Неподалік від озера, з якого визирали жаби, сидів на гілці й виспівував Чиж. Поблизу нього крякав собі й Ворон, та, бачачи, що Чиж не полишає співати, сказав:

- Чого ще й ти сюди пнешся, жабо?
- А чому це ти мене звеш жабою? — спитав Чиж Ворона.
- Тому що ти так само зелений, як та жаба.
- Коли я жаба, — мовив на те Чиж, — тоді ти сам справжнісінький жабур, бо спів твій дуже схожий на жаб'ячий (*Григорій Сковорода*).

- 4. Вибери із наведеного переліку властиві тобі прояви поведінки, а також познач ті, яких ти хотів би/хотіла б набути.

Коли я поважаю іншу людину, то:

- 1) намагаюся знайти порозуміння з людьми мого оточення;
- 2) уважно слухаю свого співрозмовника, заохочую його висловлювати власні думки;
- 3) ставлюся до людей мого оточення справедливо і рівноправно;
- 4) визнаю унікальні якості, таланти та здібності людей мого оточення;
- 5) підтримую інших як представників спільноти (класу/команди);
- 6) прагну, щоб усі в моєму оточенні почувалися безпечно фізично і морально;

- 7) надаю посильну допомогу в разі звернення до мене;
 - 8) ставлю себе на місце іншої людини й виявляю співчуття, коли з нею чинять несправедливо;
 - 9) вибачаюсь у випадку власної негідної поведінки щодо іншої людини.
-
-

- **5.** Склади «хмаринку слів» до поняття «суспільство». Представ її класу, розпочавши зі слів: «Суспільство — це...». Назви та поясни кожне дібране слово.

- **6.** Заповни таблицю, поставивши позначки навпроти зазначених якостей в одному із стовпчиків: «Я вже є» або «Я хочу стати». Обміняйся думками з однокласниками/однокласницями. Які, на вашу думку, висновки можна зробити із цієї таблиці?

Якості людини	Я вже є	Я хочу стати
1. Сумлінність		
2. Активність		
3. Доброзичливість		
4. Відповідальність		
5. Самостійність		
6. Цілеспрямованість		
7. Товариськість		
8. Творчість		

- **7.** Чому для людини важливо належати до різних спільнот?
-
-

Завдання до § 1 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Розглянь ілюстрацію.
2. Намалюй себе і своїх друзів серед зображених людей.

(підпис)

3. Підпиши малюнок: *люди = суспільство*.

ЧОМУ ЛЮДИ ПАМ'ЯТАЮТЬ СВОЮ ІСТОРІЮ

- **1.** У якому значенні вжито слово «історія» в наведених реченнях? Запиши.

- Історія Гаррі Поттера багата пригодами.

- Українська держава має давню історію.

- Друзі переповідали одне одному вчорашні історії.

- Історія досліджує життя людей у минулому.

- **2.** Запиши назви 3–5 історичних досліджень, які тебе цікавлять. Тобі може стати в пригоді матеріал уроку, проте спробуй самостійно пригадати якомога більше і навести власні приклади. Наприклад: історія міста Києва.

- **3.** Ознайомся з видатними дослідниками історії України та виконай завдання: установи відповідність між ім'ям і прізвисьмом історика та тим, що він досліджував.

Головне завдання діяльності істориків — дізнатися якомога більше про минуле та пояснити його, з'ясувати те, що було раніше невідомим. Наприклад, Вікентій Хвойка та його послідовники досліджували устрій, заняття і побут трипільців, які мешкали на наших землях кілька тисяч років тому. Михайло Грушевський уперше написав історію нашої держави від найдавніших часів до козацької доби. Його праця в 10 томів називалася «Історія України-Руси». А Борис Мозолевський та його колеги вивчали життя скіфів — одного з давніх народів України.

У друкованих та електронних енциклопедіях ви знайдете багато імен сучасних українських істориків та історикинь, які досліджують різні періоди історії як нашої країни, так і інших держав.

М. Грушевський

В. Хвойка

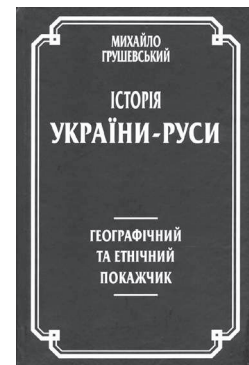
Б. Мозолевський

Посуд трипільців

Пектораль — нагрудна прикраса скіфського царя

Десятитомне видання «Історія України-Руси»

- 4. Закінчи кожне речення, називаючи риси найкращого історика. Не забувай пояснювати свою думку.

Його очі

Його розум

Його рот

Його вуха

Його ноги

Його серце

Завдання до § 2 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Історія».

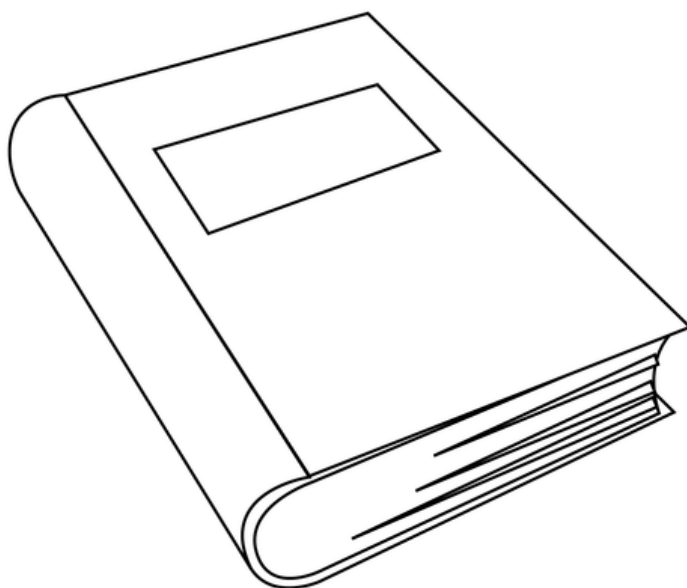
2. Напиши в зошиті слова: *історія, історик, книга*.

3. Розглянь малюнок.

4. Підкресли те, що зображено на малюнку: *сова, кіт, чапля, автомобіль, книга, голуб, дідусь, телефон*.

5. Розфарбуй малюнок. Напиши назву книги «Досліджуємо історію і суспільство».

ЩО ТАКЕ ІСТОРИЧНИЙ ЧАС І ЯК ЙОГО ВИМІРЮВАТИ

- 1. Установи хронологічну послідовність подій.

Перші згадки про українських козаків у писемних джерелах — 1489 р.

Перша перемога України на «Євробаченні» — 2004 р.

Вперше згадано назву «Україна» у писемних джерелах — 1187 р.

Перша участь делегації України в Олімпійських іграх — 1994 р.

- 2. Установи хронологічну послідовність періодів історії людства. Прочитай вголос наведені дати.

Первісність (3 млн р. – X ст. до Р. Х.).

Новітній час (XX – початок XXI ст.).

Середні віки (V–XV ст.).

Античність (IX ст. до Р. Х. – V ст.).

Новий час (XVI–XIX ст.).

- 3. Установи тривалість подій.

Війна між Англією і Францією відбувалася у 1337–1453 рр. Скільки років тривала війна? У якому столітті мала місце ця подія?

Період середніх віків охоплює V–XV століття. Скільки це століть? А скільки років?

- 4. Установи віддаленість подій.

Перша згадка про Україну в літописі датована 1187 роком, а проголошення незалежності України — 1991 рік.

У яких століттях це відбулося? _____

Скільки років минуло між цими двома подіями? _____

Скільки років минуло від першої згадки про Україну до року, який триває зараз? _____

А скільки років минуло від проголошення незалежності України до сьогодні? _____

- 5. Запиши, до яких століть належать перелічені роки:

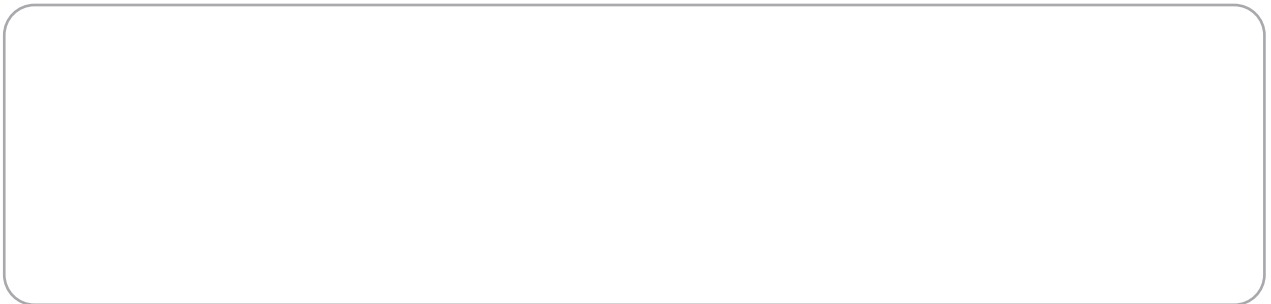
1300 р., 1600 р., 1650 р., 1799 р., 1901 р., 2005 р.

- **6.** Побудуй умовну лінію часу твого життя.

- **7.** Запиши проміжки часу та тривалість кожного з них. Які з них люди використовують у повсякденні, а які — в історичних дослідженнях?

- **8.** Накресли лінію часу. Пригадай відомі тобі події, пов'язані з історією України та історією твого краю. Познач їх на лінії часу. За допомогою неї продемонструй однокласникам/однокласницям послідовність згаданих історичних подій.

Завдання до § 3 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Хронологія».

2. Прочитай речення.

Хронологія — наука про час.

3. Допиши слова у віконцях.

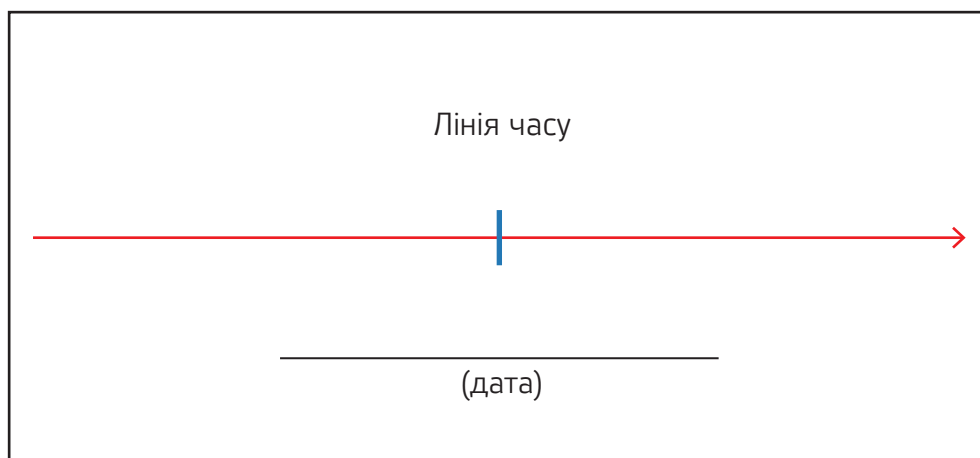
Н _____

П _____

Ч _____

Х _____

4. Постав під синьою рисочкою дату уроку.

ЯК ПОВ'ЯЗАНІ ІСТОРІЯ І ПРОСТІР

- 1. Напишіть есе¹ (з 3–5 речень) на тему: «Яким я хочу бачити мій життєвий простір».

- 2. На основі світлин поясни, як сучасні люди пристосовуються до природних умов: клімату, рельєфу місцевості тощо. Наведи власні приклади щодо інших сфер діяльності і життя людини (житло, пересування, їжа тощо).

¹ Есе — прозовий твір, у якому в довільній формі викладені думки автора з певної теми.

-
-
-
-
-
-
-
-
- 3. Прочитай притчу і визнач її основну думку. Як ти розумієш слова Природи про початок і кінець дороги?

Якось на перехресті віків зустрілися Природа і Людина. Природа запитує у Людини:

- Куди ти йдеш?
 - Та ось хочу обійти всю Природу.
 - Марна твоя затія, Людино, — мовила Природа. — Ніколи Ти всю мене не обійдеш, бо і початок цієї дороги, і її кінець — у Тобі... (З інтернету)
-
-
-
-

- 4. Чим відрізняються зображені будинки і чому? Що спільного і чому в усіх типах житла?

- 1 Печера
 - 2 Житло з кісток мамонта
 - 3 Вігвам — житло індіанців
 - 4 Чум — житло північних народів
 - 5 Українська хата-мазанка
-
-

- **5.** Які проблеми існують у взаєминах людини і природи сьогодні? Про що варто пам'ятати кожній людині?

- **6.** Подумай:

- який географічний/історичний простір існує у твоєму селі/селищі/місті;
- чи потребує захисту географічний/історичний простір твоєї місцини;
- якщо так, то яким він має бути, хто має забезпечувати цей захист.

Виклади свої думки в 3–4 реченнях.

Завдання до § 4 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Простір».

2. Розглянь малюнки ілюстрації 1. Чим вони схожі і чим відрізняються?

3. Прочитай назви жител.

4. На ілюстрації 2 з'єднай різними стрілочками цифри і малюнки.

Ілюстрація 1

- 1 Печера
- 2 Житло з кісток мамонта
- 3 Вігвам — житло індіанців
- 4 Чум — житло північних народів
- 5 Українська хата-мазанка

Ілюстрація 2

1 2 3 4 5

ЯК КАРТИ РОЗПОВІДАЮТЬ ПРО МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ

- 1. Яку інформацію можуть містити карти із такими назвами: «Європа у 1848 р.», «Козацькі повстання кінця XVI – першої половини XVII століття», «Розвиток освіти і науки на українських землях у 1920-х роках», «Розселення слов'янських племен у VI–IX століттях»? Запиши назви карт у хронологічній послідовності і познач ці дати на лінії часу.

- 2. Намалюй умовні позначки, якими показують:
1) місця битв; 2) пересування військ або народів; 3) кордони держав, регіонів, областей, територій; 4) міста.

- 3. Розглянь стародавню (1) і сучасну фізичну (2) карти Європи. Порівняй їх, тобто запиши, що в них спільне, а що — відмінне.

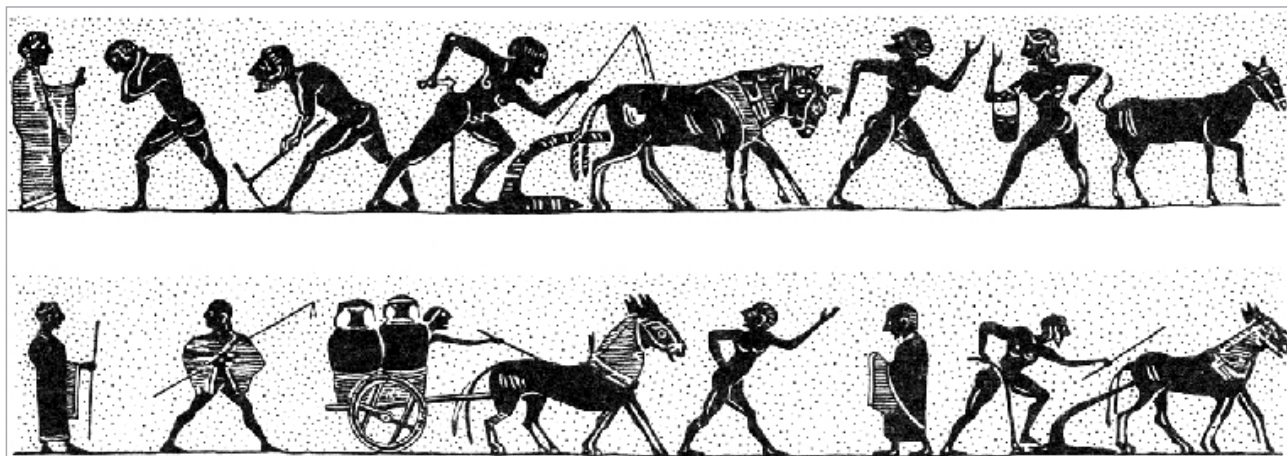

4. Знайди на політичній карті України:
- місто, яке є столицею нашої країни;
 - область, де розташоване твоє місто, село, селище;
 - місто, що є твоїм обласним чи районним центром.
5. Опиши географічні особливості твого населеного пункту на основі географічної карти України.

6. Обери на карті в підручнику подію або країну. Опиши обране як географ або як історик.

- 7. На прикладі вазопису з Давньої Греції запиши, як пов'язані природа і заняття греків.

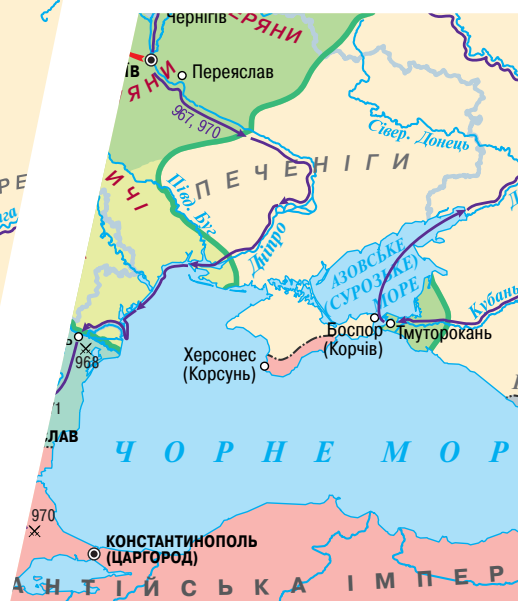
Малюнки на вазах Давньої Греції V–IV ст. до Р. Х.

Сільськогосподарські роботи

Завдання до § 5 для дітей з особливими освітніми потребами¹

1. Підпиши роботу «Історична карта».
2. Розглянь у підручнику карту на с. 31.
3. Виріж частини пазлу цієї карти та склади карту.
4. Підпиши карту «Русь-Україна за правління княгині Ольги і князя Святослава».

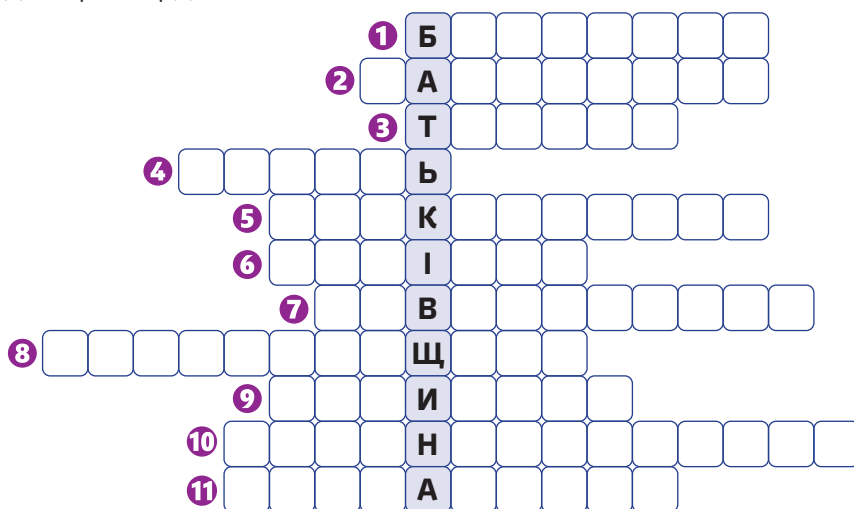
¹ Для вчителя/вчительки. Будь ласка, до початку уроку роздрукуйте завдання 3 з фрагментами малюнка та виріжте їх. Якщо немає змоги виконати завдання у класі, задайте його додому.

ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ ПРО МИНУЛЕ ЕТНОГРАФІЯ ТА ТОПОНІМІКА

- **1.** За допомогою карти в параграфі здійсни уявну подорож Україною, рухаючись: *а)* із заходу на схід, а потім *б)* з півночі на південь, далі *в)* за течією річки Дніпро. Назви і покажи на карті історико-географічні регіони України. Заповни таблицю.

Назва регіону	Де розташований (географічне положення: <i>на півночі, півдні, заході, сході</i>)	Які міста входять до регіону

- **2.** Запиши природні умови різних історико-географічних регіонів України, показуючи їх на карті.
- **3.** Розгадай кросворд.

1. Назва регіону, що походить від видової назви лісів.
2. Славетний край козацтва.
3. Регіон півдня України, куди чумаки їздили по сіль.
4. Область, до якої входять Рівненщина і Житомирщина.
5. Передгір'я Карпат.
6. Історична область із центром у Вінниці.
7. Історична область на лівому березі Дніпра.
8. Історична область з містами Суми і Харків.
9. Центром цього регіону є місто Львів.
10. Землі, що прилягають з обох боків до Дніпра.
11. Прут, Дністер і гирло Дунаю «причетні» до цієї історико-географічної області.

- 4. Знайди сайт/відео будь-якого етнографічного музею та запиши, які особливості і якого історико-географічного регіону він висвітлює. Наприклад, ти можеш скористатися матеріалами сайту «Музеї просто неба».

- 5. Чи замислювався/замислювалася ти над назвами свого села/селища/міста, вулиці, на якій мешкаєш? Що вони означають? Поміркуй, наскільки це для тебе важливо знати.

Завдання до § 6 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Україна». _____

2. Знайди на карті область, де ти живеш. Обведи її кордони. _____

3. Напиши назву міста/села, у якому ти живеш. _____

Якщо місто, у якому ти живеш, є на карті, підкресли його назву.

4. Знайди на карті області, які сусідять з твоєю. Обведи їх кордони.

У ЯКИХ ДЖЕРЕЛАХ ЛЮДИ ШУКАЮТЬ ІНФОРМАЦІЮ

- 1. Поглянь навколо себе та запиши джерела інформації, які ти помітив/помітила. До яких видів вони належать?

- 2. Добери невеликий медіатекст і проаналізуй його за планом:

1) Хто автор? Що про нього відомо? _____

2) Коли був написаний текст? _____

3) Які основні ідеї тексту? _____

4) Чи можна визначити, з якою метою був написаний текст? _____

5) Чи допомагає такий текст отримати цінну для тебе інформацію?
Чому ти так думаєш? _____

Зроби висновки щодо необхідності такого аналізу медіатекстів.

- 3. Від чого застерігає текст і чому? Як можна, на твою думку, вберегтися від недостовірної інформації?

Знайти джерело інформації і зрозуміти його зміст недостатньо. Адже не всьому, що написано в ньому, можна повністю довіряти. Так, автори можуть описувати те, що вони особисто не бачили або просто почули від інших. Тож у тексті можуть бути неточні чи неперевірені відомості. Автори текстів почасти не можуть викладати геть усе із різних причин: вони можуть боятися це робити або ж забути щось зазначити чи навіть навмисно вводити читача в оману.

- 4. Прочитай текст. Чи можна вважати інформацію тексту достовірною? Чи є частини, які викликають у тебе сумніви? Чому?

Із початком весни і довгоочікуваного тепла з'являються ніжні паростки вітамінної зелені, так необхідної людині, щоб поповнити запаси життєвих сил, вичерпаних узимку в організмі. Про користь зелені багато хто чув, але не кожний знає, у чому вона полягає.

Варто зазначити, що зелень має безліч корисних властивостей, зокрема, містить велику кількість різноманітних вітамінів та мікроелементів. Також здатна покращити смак майже будь-якої страви. Низька калорійність зелених рослин здатна поліпшити обмін речовин і тим самим допоможе з легкістю позбавитися зайвих кілограмів. *(З інтернету)*

● **5.** Визнач у наведеному нижче переліку, що є фактом, а що — думкою.

1. За дослідженнями археологів, яблука почали вживати в їжу 8,5 тисячі років тому.

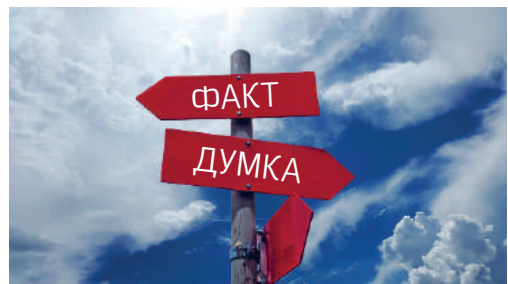
2. Їсти яблука треба кожній людині, бо вони дуже смачні.

3. Яблуко з його гладенькою шкірою та рожевим боком — це красивий фрукт.

4. У середньому кожний мешканець Європи з'їдає близько 65 яблук щороку.

5. Яблука радять споживати після сніданку.

6. Сумарний об'єм води, яку використовують для вирощення одного яблука вагою 150 грамів, близько 125 літрів, а для виготовлення одного літра яблучного соку потрібно понад 1100 літрів води.

Факт: _____

Думка: _____

Чому ти так думаєш? Поясни, що таке факт, а що — думка. Чи важливо їх розрізняти? Чому? Як це пов'язане з достовірністю інформації?

- 6. Чи є зображення на світлині зліва достовірним? Чому ти так думаєш? Яку інформацію називають достовірною? Наведи приклади інформації, яку ти вважаєш достовірною.

Фото — результат монтажу, а насправді пілот сфотографував себе вже після приземлення

Завдання до § 7 для дітей з особливими освітніми потребами¹

1. Підпиши роботу «Джерела інформації». _____

2. Розглянь малюнок.

3. Придумай і напиши імена хлопчика і дівчинки.

4. Склади малюнки так, як це показано.

¹Для вчителя/вчительки. Будь ласка, до початку уроку роздрукуйте завдання 4 з малюнками та виріжте їх. Якщо немає змоги виконати завдання у класі, задайте його додому.

ДЕ ЛЮДИ ШУКАЮТЬ ІНФОРМАЦІЮ ПРО МИНУЛЕ

- 1. Установи відповідність між поняттям та визначенням.

1 Етнографічні джерела	А Портрети, світлини, реклама, малюнки, картини, кінофільми тощо
2 Речові джерела	Б Орнаменти, традиції, звичаї, правила поведінки, пісні тощо.
3 Писемні джерела	В Рукописи, книги, літописи, газети, написи на камені, стінах будівель тощо
4 Зображувальні чи візуальні джерела	Г Стародавні будівлі, пам'ятники, знаряддя праці, транспортні засоби

1	
2	
3	
4	

- 2. Проведи власне історичне дослідження. Здійсни в інтернеті пошук даних щодо історії твого села/селища/міста, попередньо сформулювавши 2–3 запитання, на які шукатимеш відповіді. Тобі потрібно продивитись 2 або 3 сайти і обрати важливу і достовірну інформацію. Коротко запиши і презентуй її однокласникам/однокласницям.

- 3. Попроси когось із представників твоєї родини або близьких показати тобі старі листи або світлини. Що нового ти з них дізнався/дізналася?

- 4. Знайди в інтернеті сайти, присвячені Золотим воротам у Києві. Відкрий 2–3 з них і визнач, на які джерела інформації — первинні чи вторинні — спираються автори дописів на цих сайтах. Які висновки ти можеш зробити?

- 5. Визнач сильні і слабкі сторони первинних та вторинних джерел для досліджень минулого. Відповідь запиши у таблиці.

Тип джерела	Сильні сторони/можливості	Слабкі сторони/недоліки
Первинне		
Вторинне		

- 6. Чи можна вважати історичним джерелом комп'ютерну гру, сюжет якої розгортається в минулому? Чому?

Завдання до § 8 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Історичні джерела». _____

2. Прочитай речення:

Види історичних джерел:

1 писемні,

2 речові,

3 етнографічні,

4 зображувальні.

3. Підпиши світлини і малюнки.

4. Розфарбуй чорно-білі малюнки.

3 _____ історичні джерела

Р _____ історичні джерела

3

Е _____ історичні джерела

1

Щоб дізнатися про минуле, потрібно знайти і дослідити результати життєдіяльності людей — **історичні джерела**.

В історичній науці використовують різні **види історичних джерел**:

- **писемні** — ті, що існують у письмовому вигляді: рукописи, книги, літописи, газети, написи на камені, стінах будівель тощо.

П _____

історичні джерела

ЯК РЕЧІ ТА ЗОБРАЖЕННЯ СТАЮТЬ ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

- 1. Закінчи речення.

Історичними джерелами можуть бути _____

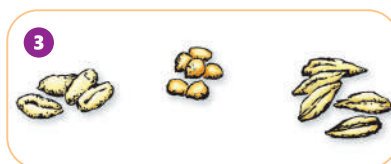
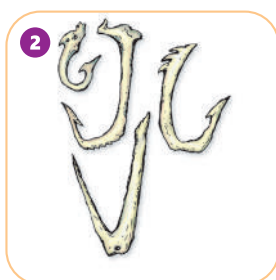
- 2. Запиши: що допомагає історикам відтворити минуле за відсутності свідків тих чи інших подій? Що їм потрібно для цього?

- 3. Доповни речення.

Археологія відіграє велику роль у вивченні минулого, тому що

- 4. Знайди в інтернеті і переглянь 1–2 коротких відео про роботу археологів. Поясни, у чому важливість таких досліджень.

- 5. Уяви, що ти археолог і знайшов/знайшла під час розкопок давніх поселень такі речі. Який висновок можна зробити про спосіб життя предків українців — давніх слов'ян?

- 1 Залишки кісток домашніх та диких тварин
- 2 Рибні гачки
- 3 Зернинки злакових культур
- 4 Фрагмент тканини
- 5 Металеві ювелірні прикраси
- 6 Кам'яні та металеві наконечники стріл і списів

-
-
-
-
- **6.** Пригадай, до якого історичного періоду належать візуальні джерела, подані в пункті 3 параграфа. Обери одне із зображень і на його основі спробуй охарактеризувати цей період.

-
-
-
-
- **7.** Знайди в інтернеті будь-яке візуальне джерело з історії козацтва України. Впиши назву та час створення джерела і досліді його, скориставшись інструментом дослідження із параграфа.

Завдання до § 9 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Історичні джерела». _____

2. Розглянь ілюстрації.

3. Запиши відповідні цифри у квадратах біля ілюстрацій:

- 1 — полювання на тварин
- 2 — хлопчики ловлять рибу
- 3 — люди на ринку
- 4 — діти йдуть один за одним

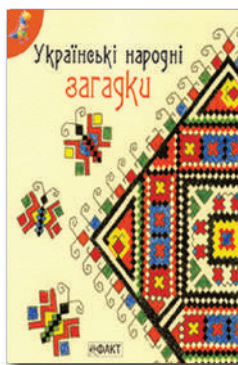
ЯК ЗБЕРІГАЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО МИНУЛЕ ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА, МОВА ТА ФОЛЬКЛОР

- 1. Закінчи речення.

Історичними джерелами можуть бути _____

- 2. В ескімосів — народу, який проживає за Полярним кругом, біля Північного Льодовитого океану, є багато слів для позначення снігу. А в народів Африки, які мешкають біля екватора, слово, що означає «сніг», взагалі відсутнє. З чим це пов'язано?

- 3. Розглянь обкладинки книжок. Поясни, чим, на твою думку, може бути корисним для дослідження минулого кожний із різновидів фольклорного твору.

- 4. Запиши: що допомагає історикам відтворити минуле за відсутності свідків тих чи інших подій? Що їм потрібно для цього?

- 5. Пригадай відомі тобі українські народні традиції, пов'язані з порами року, і зроби припущення, про що ми можемо довідатись з цих традицій.

- 6. Прочитай казку та опрацюй її як історичне джерело.

КОЗАКИ І СМЕРТЬ

Ішли два козаки степом. Побачили дерево і вирішили в холодку відпочити. Коли це один як закричить:

— Ой, друже! Дивись, смерть іде!

— Ну то й що?

— Так вона ж нас забере. Давай тікати!

— Е, не гоже козакам тікати. Будемо сидіти. Що буде, те й буде.

Підійшла до них смерть і каже:

— Добре, що я вас зустріла. З світу зжену, косою голову зріжу.

А один каже:

— Добре, це твоє право. Але дозволь мені наостанок люльку викурити.

Вийняв козак люльку та як закурив. А тютюн такий міцний, такий дух від нього пішов, що смерть аж набік відійшла. Як розійшовся дим, смерть знову говорить:

— Ну, тепер я вам обом голови відітну!

— Підожди, дай ще табаку нюхнути, — говорить другий козак.

Нюхнув козак на один бік, на другий, аж крекнув.

— А що воно, добре? — питає смерть. — Дай і я спробую.

Як нюхнула, так і закрутилося в носі. Вона так чхнула, що коса впала.

— Як же ви це погане нюхаєте?

— От бачиш, терпимо таку муку і далі цілий вік терпіти мусимо.

— Якщо так, то не буду я вас забирати. Вмерти легше, ніж так чхати.

Так і визволилися козаки від смерті. (З інтернету)

Завдання до § 9 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Писемні джерела». _____

2. Прочитай речення.

Писемні історичні джерела — це **літописи**, **закони**, **книги**.

3. Запиши слова на рядочках.

П _____

з _____

історичні

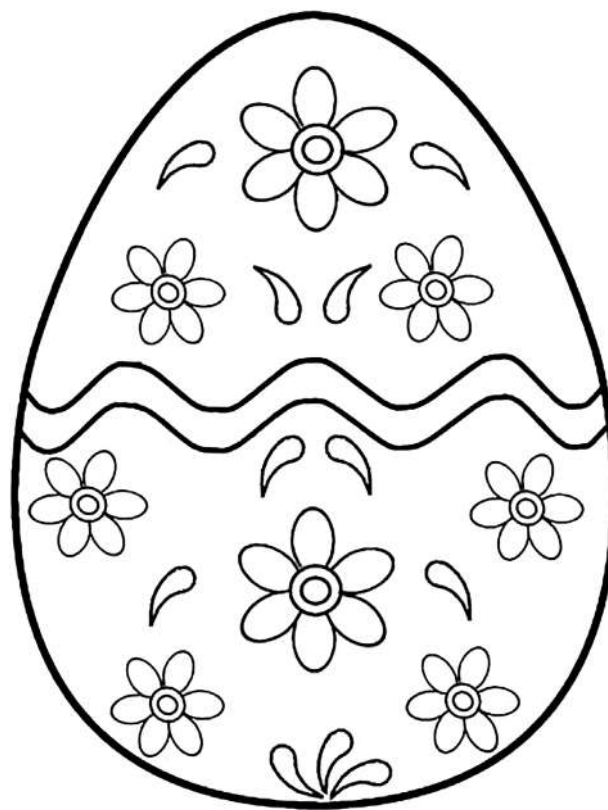
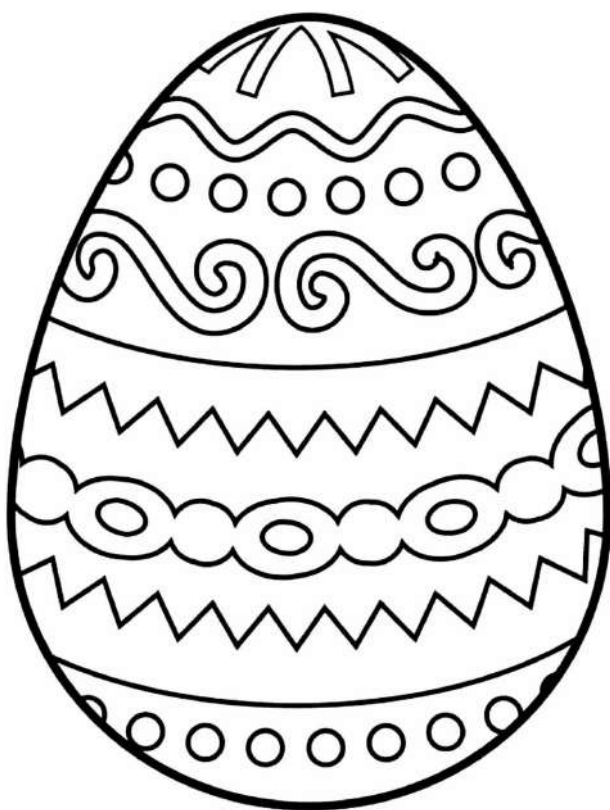
к _____

д _____

л _____

4. Запиши словосполучення «українські традиції».

5. Розфарбуй і підпиши малюнки.

ЯК ЗБЕРІГАЮТЬ ІНФОРМАЦІЮ ПРО МИНУЛЕ В МУЗЕЯХ, АРХІВАХ ТА КНИГАХ

- 1. Як, на твою думку, працював друкарський верстат? З чого виготовляли фарбу для літер?

- 2. Поміркуй, чому кількість музеїв у світі постійно зростає. Який музей (музеї) можна створити у твоєму селі, селищі або місті? У твоїй школі? Чим вони можуть бути цікавими і важливими для відвідувачів?

Щоб знайти ідеї, звернися до переліку незвичайних музеїв світу.

6 незвичайних музеїв світу

1. Музей поганого мистецтва (США, Бостон)
2. Музей брехні (Німеччина, Кюріц)
3. Музей макарон (Італія, Парма)
4. Музей розбитих сердець (Хорватія, Загреб)
5. Музей сніжинок (Японія, острів Хоккайдо)
6. Музей грибів (Хорватія, Загреб)

- 3. Уяви себе на екскурсії в історичному музеї. Які висновки про історичний період можна зробити на підставі наведених експонатів?

Експозиція Музею становлення української нації. Київ

-
-
- **4.** Переписувачі книг говорили: «Рука, що тримала перо, зітліла, проте написане живе вічно». Як ти розумієш цей вислів?
-
-
-

- **5.** Ознайомся з текстом та дай йому заголовок. Сформулюй запитання щодо інформації, яка вразила тебе найбільше.

Сучасний український майстер мініатюр, поет Микола Сядристий — творець унікальних мікромініатюр, у тому числі й книжок. Він створив одну з найменших книжок у світі — «Кобзар» — заввишки 0,6 мм, у якій 12 сторінок з віршами і малюнками Т. Г. Шевченка. Книга зшита павутинням, обкладинка — з пелюсток безсмертника. «Кобзар» можна легко просунути у вушко голки! Розгледіти таку книжку можна тільки під мікроскопом.

- **6.** Обміняйся досвідом користування і складання каталогів, виконавши таке завдання.

1. Запиши щонайменше 10 назв книг, якими ти користувався/користувалася, або знайди назви книг на сторінках цього підручника.

2. Склади (за вибором) алфавітний/системний/предметний каталог цих книг.

3. Поділися з іншими досвідом виконання цієї роботи.

- **7.** Уяви себе організатором/організаторкою нової бібліотеки у школі. Що можна залишити, як є, а які нововведення запровадити? Поясни свій вибір.
-
-
-
-

- **8.** Дізнайся, які музеї є у твоєму місті, селі, селищі. Сплануй з дорослими й однокласниками/однокласницями екскурсію до найближчого музею. Під час екскурсії занотуй назву, рік створення та засновників музею. Напиши листа уявному другові/подрузі, у якому опиши екскурсію та поясни, чому ти радиш відвідати цей музей.

- **9.** Запитай у дорослих про музеї, які вони відвідували. Що їм запам'яталося? Які історичні джерела їх зацікавили найбільше?

- **10.** Розташуй на лінії часу в хронологічній послідовності: створення першодруків «Апостола» у Львові, Біблії Й. Гутенберга, рукопису Остромирового Євангелія.

- **11.** Ознайомся з текстом. Намалюй свій ініціал і розкажи на уроці про його особливості. Дізнайся, у якому значенні сьогодні вживають слово «ініціал».

Ініціали

Кожний розділ тексту Остромирового Євангелія починається з ініціала — яскраво оздобленої великої літери. Учені полічили, що велика літера «В» зустрічається у тексті 135 разів — і жодної однакової!

Завдання до § 11-12 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Музеї». _____

2. Прочитай текст.

Щоб зберігати історичні джерела, люди створили музеї. Перший музей було засновано в давньому місті Александрія. Його створили понад 2000 років тому. У музеях історичні джерела — це експонати. Співробітники музеїв відновлюють експонати. Таку роботу називають реставрацією.

3. Доповни речення.

Щоб зберігати історичні джерела, створили _____ (1)

Перший музей було засновано в давньому місті _____ (2)

Перший музей створили понад _____ (3)

У музеях історичні джерела — це _____ (4)

Співробітники музеїв відновлюють _____ (4)

Така робота називається _____ (5)

1 музеї

4 експонати

2 Александрія

5 реставрація

3 2000 років тому.

ЯК ДОСЛІДЖУЮТЬ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ ТА ЖИТТЯ ІСТОРИЧНИХ ДІЯЧІВ

- 1. Потренуй хронологічні вміння, працюючи з наведеним нижче переліком історичних подій: розташуй кожну з них на лінії часу та біля кожного року напиши століття.

Події:

1. 1187 року вперше в писемному джерелі було вжито назву «Україна».
2. Першу публічну аптеку на території України було відкрито у Львові в кінці XV століття, у Києві — на початку XVIII століття.
3. На початку серпня 1914 року на Львівщині почалося формування українського війська, що отримало назву Українські Січові Стрільці (УСС).
4. 1960 року в Києві було відкрито першу з трьох ліній метро. Ділянка метро між станціями «Вокзальна» і «Дніпро» започаткувала швидкі підземні перевезення у столиці.

- 2. Полічи, скільки років пройшло від першої згадки в писемному джерелі назви «Україна» до формування українського війська, що отримало назву Українські Січові Стрільці (УСС).

- 3. За світлинами опиши розвиток телефонного зв'язку як історичне явище.

- 4. Історики стверджують:
 - предметом історії є людина, точніше — люди;
 - історія — це світ подій та явищ.

Як ти розумієш зміст цих висловів? Суперечать чи доповнюють вони одне одного?

- 5. Давньогрецький історик Плутарх написав книгу «Порівняльні життєписи», якою людство цікавиться вже тисячі років. У цій книжці він писав як про добродішних людей, так і про тих, з кого брати приклад не вартує. Як ти вважаєш, навіщо біограф згадував і таких людей?
- 6. Знайди в додаткових джерелах коротку біографію історичного діяча та проаналізуй його діяльність, скориставшись інструментом дослідження параграфа.

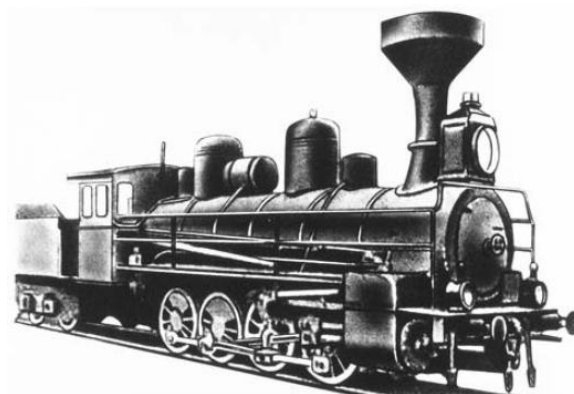
- 7. Уяви себе істориком-дослідником. Проаналізуй текст, описуючи події і явища на основі наведених у пункті 2 параграфа запитань.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ

Початком історії залізниць вважають дорогу із залізними рейками, якою 1825 року в Англії проїхав перший поїзд з паровозом попереду. Після цього у багатьох країнах Європи почали будувати залізниці, як швидкий і заощадливий вид транспорту та зв'язку.

Перша залізниця з використанням паровозів на території України, що входила тоді до складу Австро-Угорської імперії, пов'язала 1861 року Перемишль (сучасна Польща) та Львів.

А 1865 року залізниця з'єднала морський порт Одесу та місто Балту, куди привозили збіжжя, вирощене на українських землях. За два роки залізничне сполучення було продовжено до міста Єлісаветград (нині м. Кропивницький). Будівництву залізниць сприяв

Перший паровоз, виготовлений на території України в м. Луганську, 1900 р.

розвиток промисловості у другій половині XIX століття, а саме виробництво металу на будівництво колій, паровозів, вагонів.

Щороку будували багато нових залізничних шляхів — налагоджувалося залізничне сполучення між найбільшими містами України. Залізницею перевозили одночасно та швидко велику кількість вантажу: вугілля, ліс, зерно, устаткування тощо. Розвиток залізничного сполучення призвів до економічного зростання на українських землях. *(З інтернету)*

Завдання до § 13 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Каравела — корабель». _____

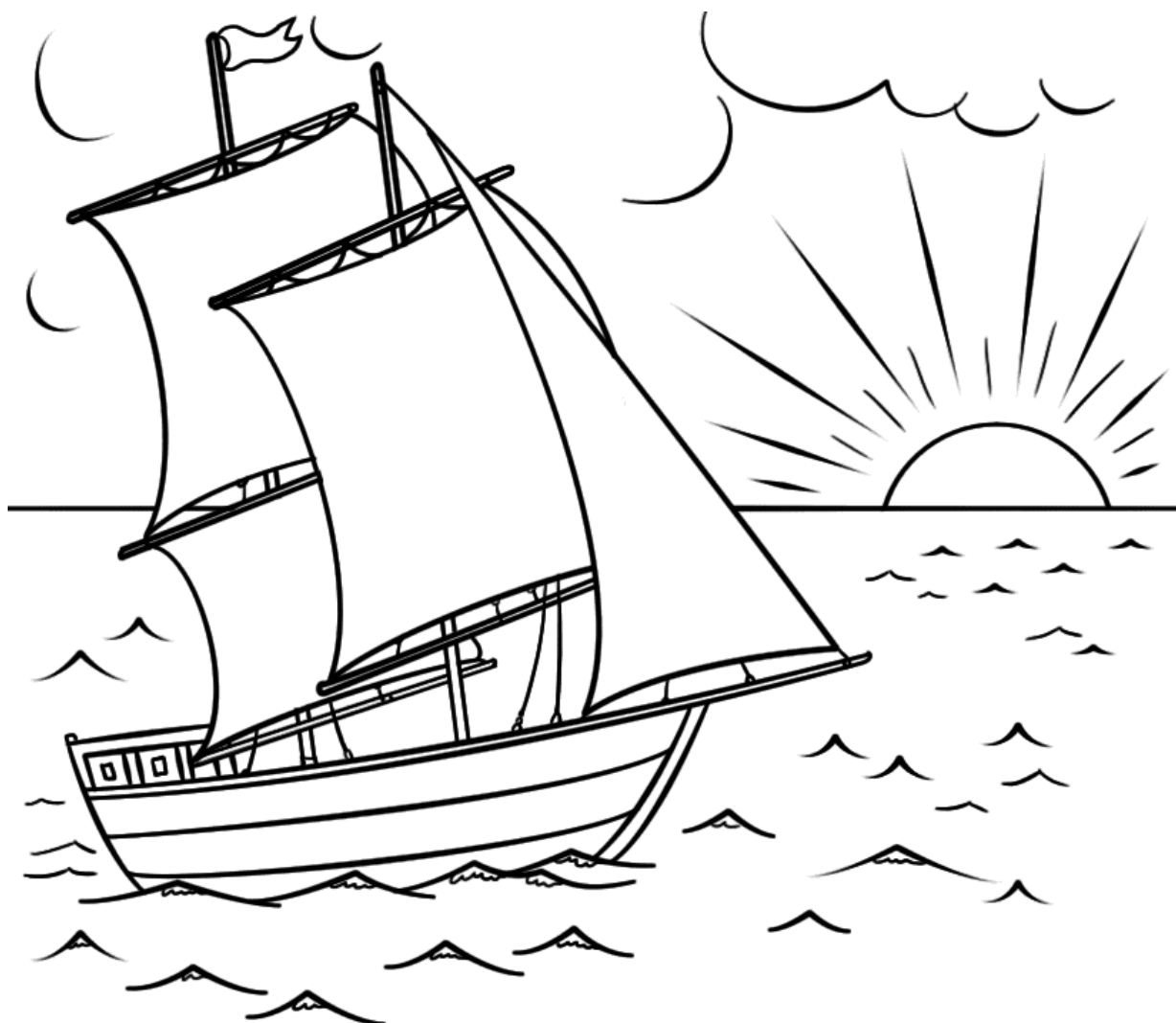
2. Прочитай текст.

Для мореплавців і купців були потрібні кораблі. Таким кораблем стала каравела. Для неї необхідні карти і компаси. За їх допомогою відкривали нові землі.

3. Знайди в тексті слова, які починаються з **букви «К»**, запиши їх у віконця.

К	

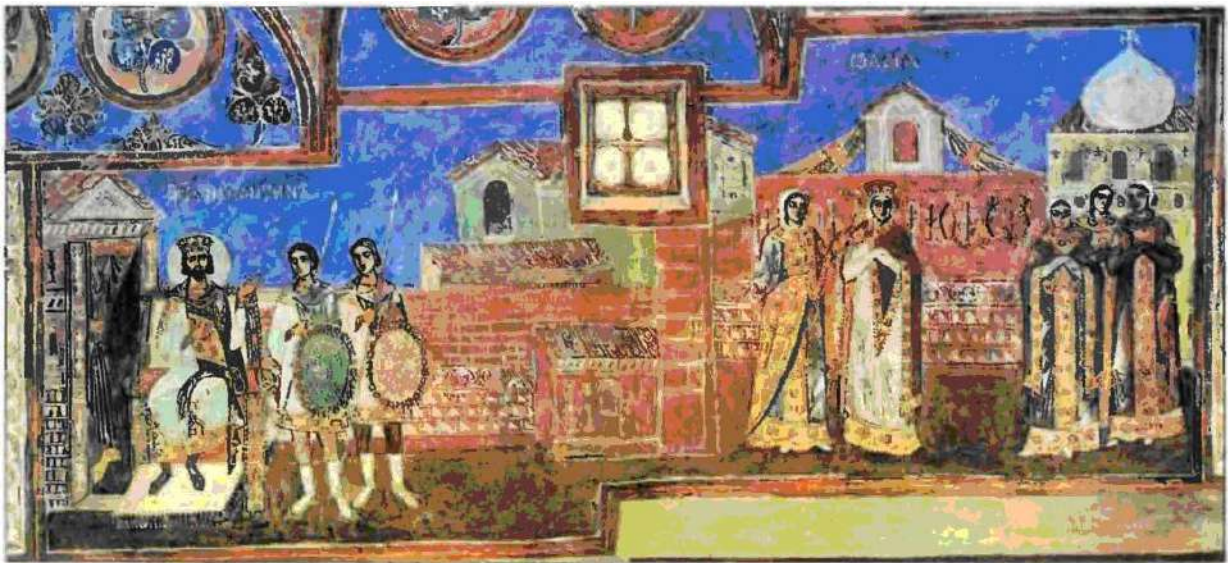
4. Розфарбуй корабель-каравелу.

ЧИМ УСЛАВИЛИСЬ КНЯГИНЯ ОЛЬГА ТА КОРОЛЬ ДАНИЛО

- 1. На основі карти в параграфі порівняй територію Русі-України із сучасними кордонами України.

- 2. Якою побачили Ольгу (вона в центрі) та імператора (він ліворуч, на троні) автори середньовічної ілюстрації? Які висновки про життя людей можна зробити з ілюстрації?

Ольга в Константинополі. XI ст. Собор Святої Софії в Константинополі (Стамбулі).
Сучасна реконструкція С. Висоцького

- 3. Розглянь зображення Данила Галицького сучасних митців. Використавши ці візуальні джерела, склади розповідь про першого українського короля.

- 1 Юрій Журавель. Портрет Данила Галицького.
- 2 Пам'ятник Данилі Галицькому в м. Тернопіль
- 3 Пам'ятна монета України. Данило Галицький. 1998 р.
- 4 Реконструкція замку короля Данила у м. Холм — столиці його держави

- 4. На станції метро «Золоті ворота» в м. Києві з-поміж інших мозаїк є зображення княгині Ольги і короля Данила. Яку історичну інформацію вони містять? Вислови судження щодо обраних митцями символів.

- 5. Випиши з обох карт, що є у параграфі, дати подій князювання Ольги і Данила Галицького. Постав їх у хронологічній послідовності.

- 6. Існують різні пояснення щодо походження слова «Русь». Визнач за схемою, які це пояснення.

Назва «**РУСЬ**» виникла від річки Рось (приток Дніпра). Слов'янський корінь «русь» = «ріка», «вир»

РУСЬ — від назви племені варягів, мешканців Скандинавського півострова, які оселялись на Русі. Скандинавське слово «русь» = «веслування», «судноплавство»

РУСЬ

русини

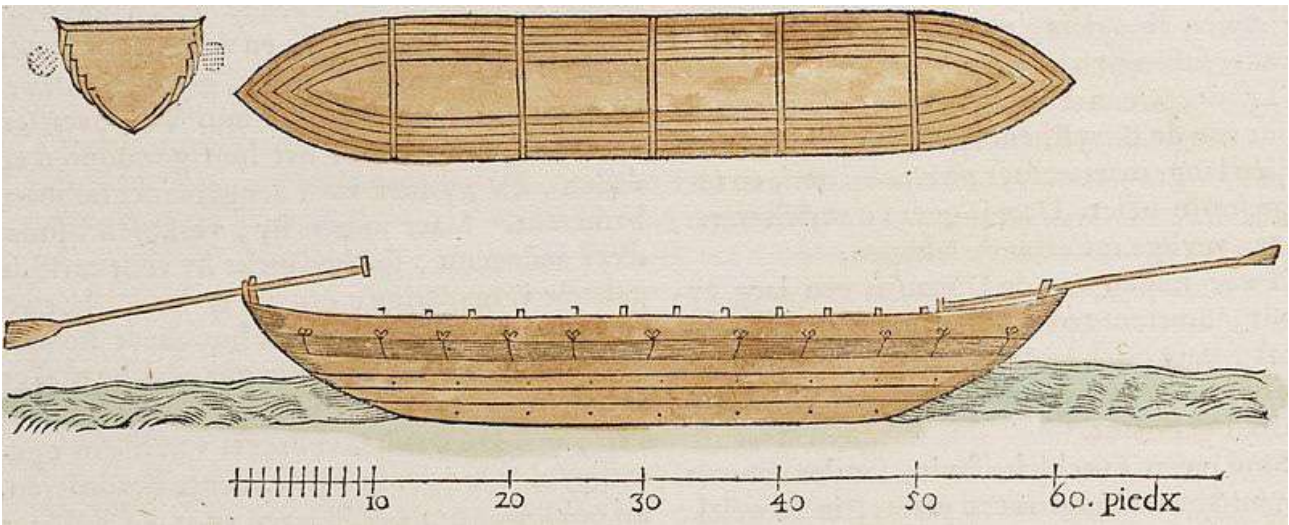

- 7. Що робили Ольга та Данило для зміцнення держави?

- 8. Знайди в тексті приклади причин і наслідків історичних подій і заповни таблицю.

Причина	Наслідки
Загибель князя Ігоря	Початок правління Ольги

9. Опиши човен «Чайка». Яке значення мали для козаків човни? Знайди в тексті слова, що можуть слугувати підписом до ілюстрації.

Козацька чайка. Креслення XVII ст.

Козацька чайка, зібрана 2013 р.
у Львові за кресленнями XVII ст.

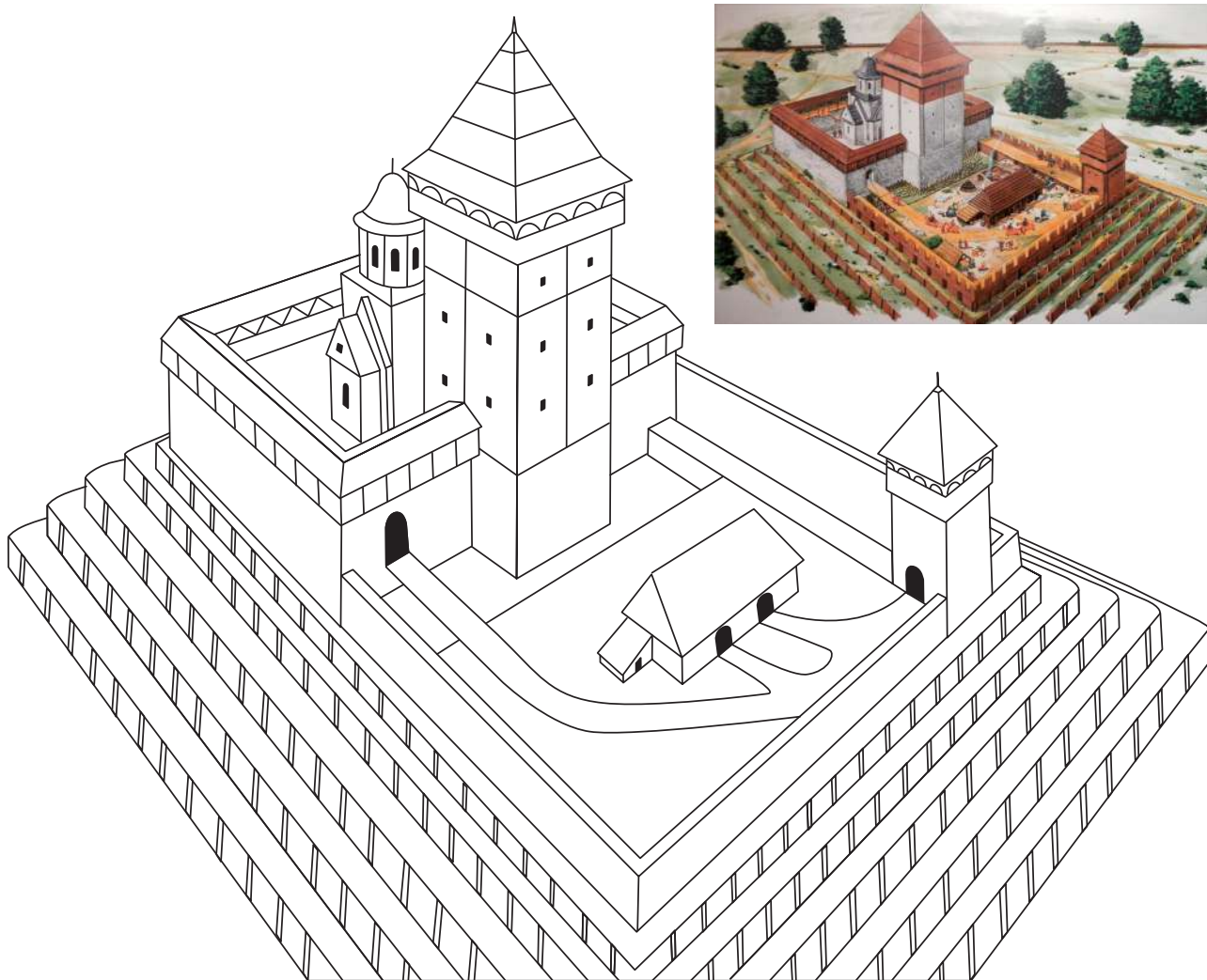
10. Які назви чи пам'ятні місця твого села, селища, міста нагадують про козацтво? Поділися власними спостереженнями щодо збереження пам'яті про козацьку історію в Україні.

Завдання до § 14 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Король Данило». _____

2. Розфарбуй малюнок.

3. Підпиши малюнок «Замок короля Данила у м. Холм. Холм — столиця Королівства Руського».

ЯК УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ПРОСЛАВИЛОСЬ У БИТВАХ І ПОХОДАХ

- 1. Прокоментуй ілюстрацію. Чому козаки оселились за порогами Дніпра?

С. Чупруненко. Запорозькі козаки в човні. Сучасний малюнок

- 2. Знайди на карті в параграфі місця, пов'язані з історією козацтва. Покажи їх та запиши назви подій, що відбувались.

- 3. Дізнайся з інтернету, у яких походах брало участь козацьке військо під керівництвом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

- 4. Визнач напрямки походів козаків за картою у параграфі.

- 5. Запиши кілька речень на тему: «Роль козацтва в історії України», використовуючи приклади минулого та/або сьогодення.

- 6. Створи уявну експозицію музею українського козацтва. Склади каталог експонатів музею з короткими підписами до них.
- 7. Прочитай текст. Дай йому заголовок. Визнач у тексті те, що стосується військової підготовки джур, а що — їхнього повсякдення.

У багатьох запорожців був свій джура. Джурами називали хлопчиків, яких козаки приводили на Січ. Більшість із них сиротіла після турецько-татарських набігів. Січ була для джури справжньою школою козацтва. Упродовж років вони вчилися володіти різною зброєю, зокрема влучно стріляти з лука, і доглядати за нею. Вони також опікувалися пораненими і куховарили. Водночас юні вихованці козаків здобували освіту: вчилися читати, писати, опановували навіть хорівий спів та гру на музичних інструментах. Козаки загартовували джур, аби вони стали фізично сильними і витривалими. Джури долали чимало труднощів і випробувань, перш ніж ставали справжніми козаками.

- 8. Напиши уявному закордонному однолітку листа з розповіддю про українське козацтво та твоє ставлення до козаків.

- 9. Розглянь проекти Державного герба та Державної печатки, створені художником на замовлення Центральної Ради у 1917–1918 роках. Які символічні зображення пов'язані з історією України?

Проект Державної печатки часів
Української революції

З проекту Державного герба. 1917–1918 рр.

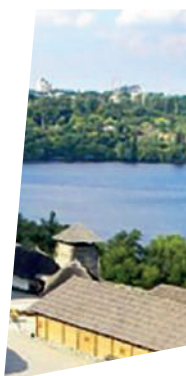
Завдання до § 15 для дітей з особливими освітніми потребами¹

1. Підпиши роботу «Запорозька Січ». _____

2. Розглянь у підручнику на ст. 86 світлину Запорозької Січі

3. Склади пазл цієї світлини. Наклей його в зошит.

4. Підпиши роботу «Запорозька Січ — козацька фортеця».

¹ Для вчителя/вчительки. Будь ласка, до початку уроку роздрукуйте завдання 3 з фрагментами малюнка та виріжте їх. Якщо немає змоги виконати завдання у класі, задайте його додому.

ЯКІ ПОДІЇ НАЗИВАЮТЬ УКРАЇНСЬКОЮ РЕВОЛЮЦІЄЮ

- 1. Прочитай документ та проаналізуй за поданими нижче запитаннями.

Зі спогадів сучасника

«Пам'ятаю цю залу, переповнену молоддю, чужою мені і настроями, і го-
віркою юрбою. Пам'ятаю сиву голову професора Грушевського, який сидів
у центрі за столом президії. Пам'ятаю його магічну владу над усією цією
незграбною аудиторією. Досить йому було піднести руку з квіткою білої
гвоздики, що прикрашала стіл, і зала вмовкала...».

- Як сучасник оцінював вплив М. Грушевського на аудиторію?

- Чи належав він до його прихильників? Чому ти так думаєш?

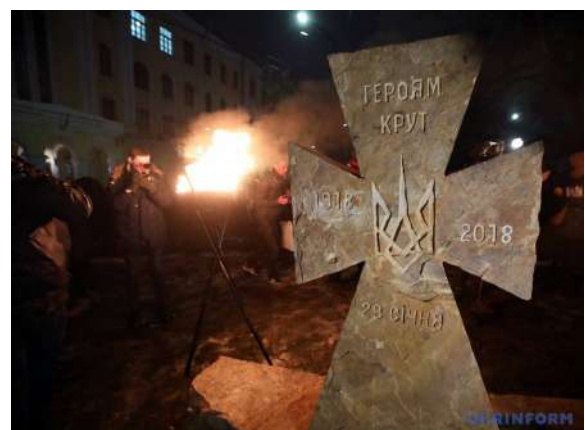
- Чи можна, на твою думку, довіряти цьому джерелу?

- 2. М. Грушевського зображено на одній із українських
банкнот. Чому, на твій погляд, він удостоєний такої
шани?

- 3. Однією з героїчних сторінок Української ре-
волюції став бій під Крутами. Переглянь одне
із відео¹ про цю подію і поясни:

- Чому вчинок гімназистів та курсан-
тів був героїським?
- Який вигляд має пам'ятник героям
Крут у Києві, відкритий 2018 р.? Що
він, на твою думку, символізує?

¹ Для перегляду можуть бути запропоновані короткі відео «Бій під Крутами» (Радіо Сво-
бода) або «Бій під Крутами — як це було»

Завдання до § 16 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Українська революція». _____

2. Прочитай дати і речення. Підкресли імена та прізвища українських лідерів.

1917 рік

Українська Народна Республіка, лідер — Михайло Грушевський.

1918 рік

Українська держава, лідер — гетьман Павло Скоропадський.

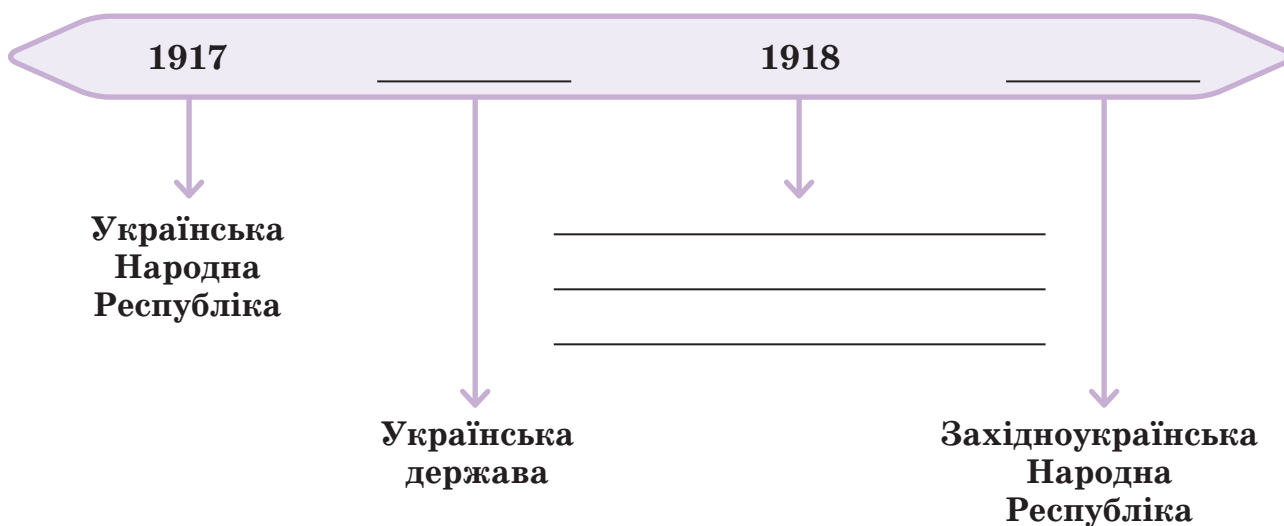
1918 рік

Українська Народна Республіка, лідери — Володимир Винниченко та Симон Петлюра.

1918 рік

Західноукраїнська Народна Республіка, лідер — Євген Петрушевич.

3. Розглянь лінію часу. Доповни її: постав, де потрібно роки, а де потрібно — назви держав.

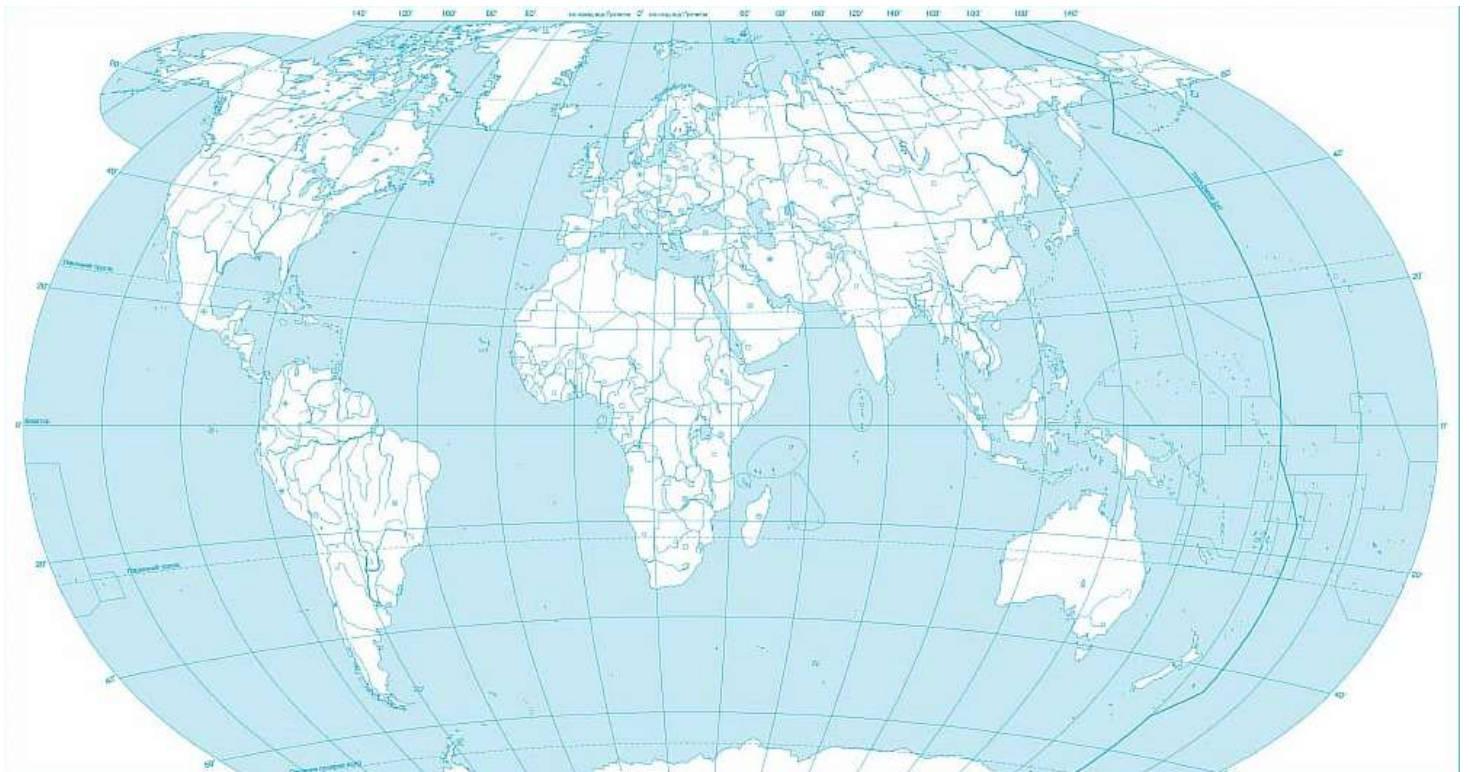

ЯК УКРАЇНА І СВІТ ВШАНОВУЮТЬ ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр.

- 1. Як ти думаєш, наскільки важливо твоїм одноліткам досліджувати тему Голодомору? Яке це має значення для сучасного та майбутнього нашої держави?

- 2. Пригадай або дізнайся, як у твоєму селі, селищі, місті вшановують пам'ять про Голодомор.

- 3. Попрацюй з контурною картою. Познач на ній: 1) Україну; 2) держави, що визнали Голодомор геноцидом українського народу або засудили його, як акт винищення людства; 3) частини світу, де поки жодна країна не визнала Голодомор в Україні. Дай карті назву.

- 4. Знайди в підручнику або в інтернеті пам'ятники, що, на твою думку, найкраще розкривають тему Голодомору. Познач їх на карті (позначки і кольори обери самостійно та впиши їх в легенду карти).

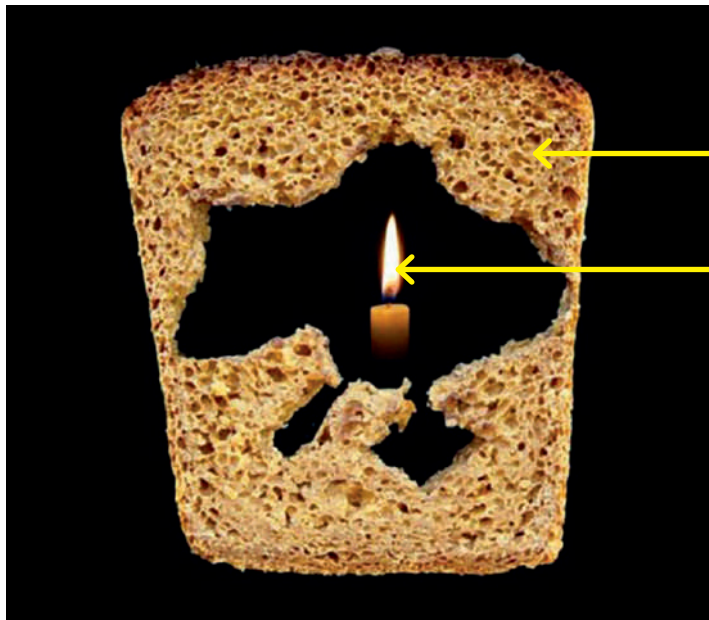
- 5. Прочитай прислів'я. До якого типу історичних джерел вони належать? Розтлумач прислів'я. Придумай власне прислів'я з теми та запропонуй однокласникам/однокласницям його пояснити.

- Голод лютий усякого може торкнути.
- Голод людей морить і по світу гонить.
- Хліборобну Україну поставили на коліна.
- Голод — найтяжчий ворог.
- Голод усього научить.

Завдання до § 17 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Голодомор в Україні». _____

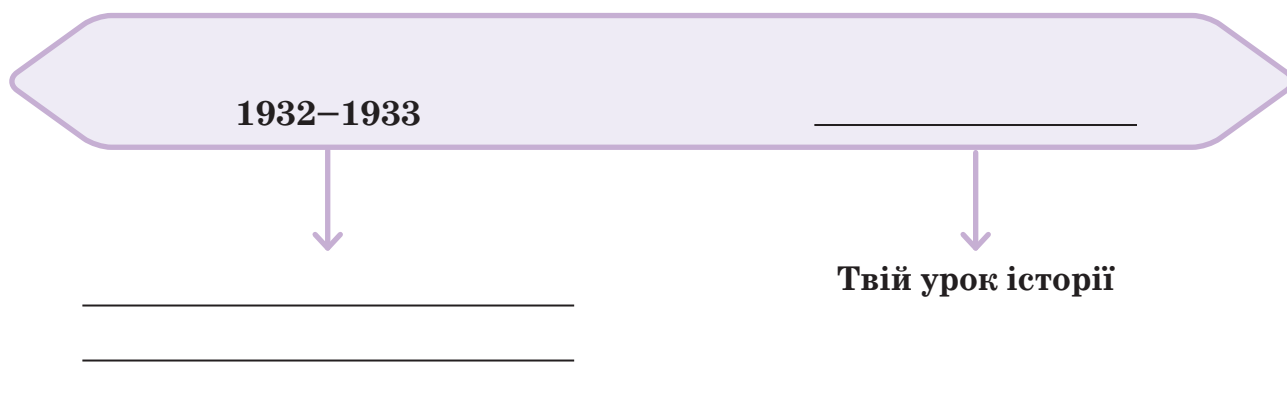
2. Розглянь світлину. Підпиши, на що показують стрілки.

3. Прочитай текст. Підкресли дату і слово «Голодомор».

Страшним лихом 1932–1933 років став Голодомор. Слово «Голодомор» складається з двох слів: «голод» і «морити», тобто знищувати людей голодом. Селяни не могли врятувати себе і свою родину. Мільйони людей загинули, втратили родини і домівки.

4. Розглянь лінію часу. Доповни її: напиши, що відбувалось у 1932–1933 роках; постав дату твого уроку історії.

ЧОМУ ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА ЗАЛИШАЄТЬСЯ В ПАМ'ЯТІ ЛЮДСТВА

- 1. Знайди в інтернеті та запиши інформацію про події Другої світової війни, які тебе зацікавили. Презентуй її однокласникам/однокласницям.

- 2. Склади за текстом запитання або завдання і запропонуй їх однокласникам/однокласницям:

- хронологічне — на хронологічну тривалість або послідовність зазначених подій, або віддаленість одних від одних (обери одне);
- просторове — на вміння знаходити військові об'єкти на карті;
- на знання термінів;
- на оцінку подій.

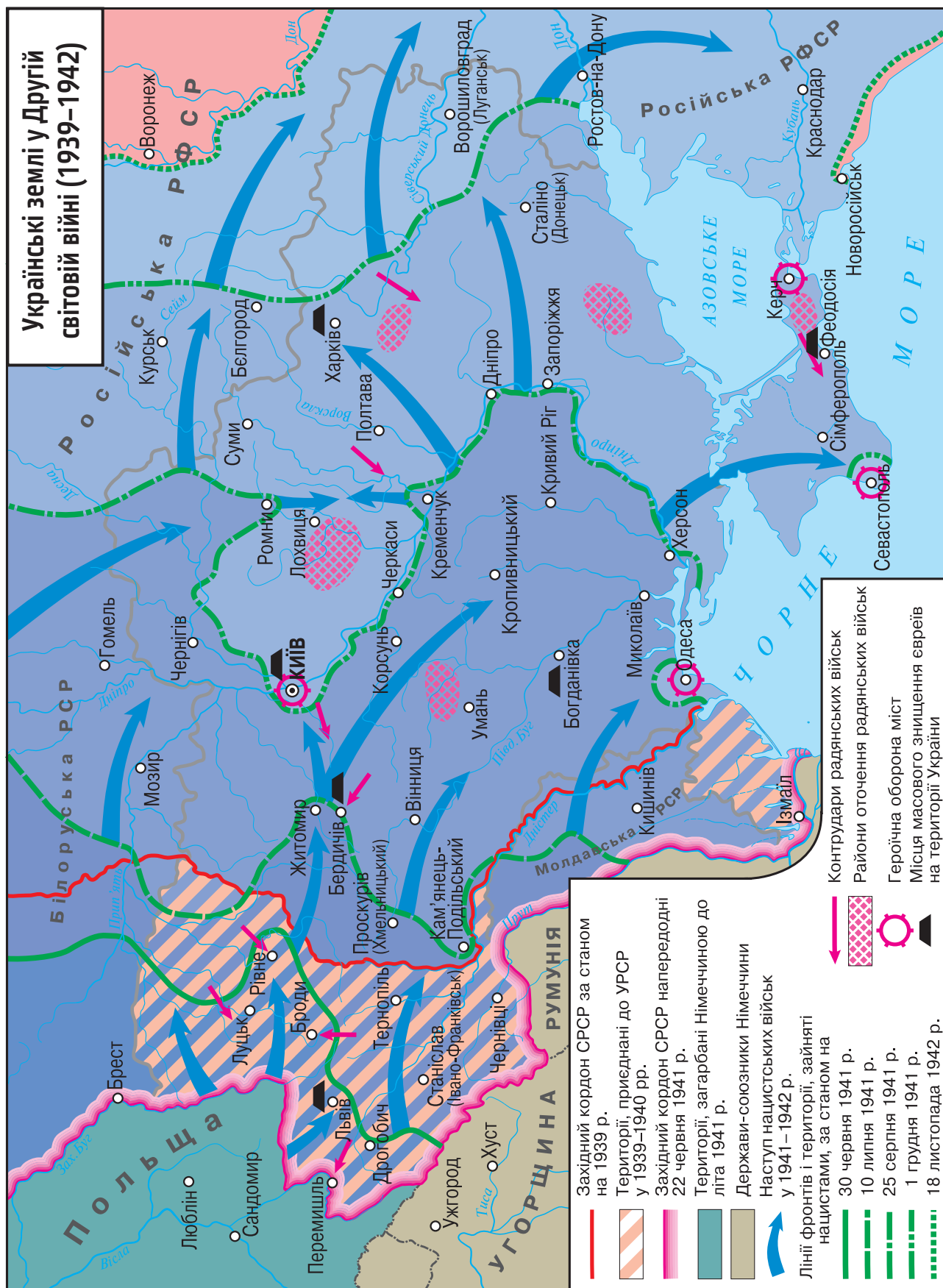
- 3. Досліди події Другої світової війни у твоєму селі, селищі, місті.

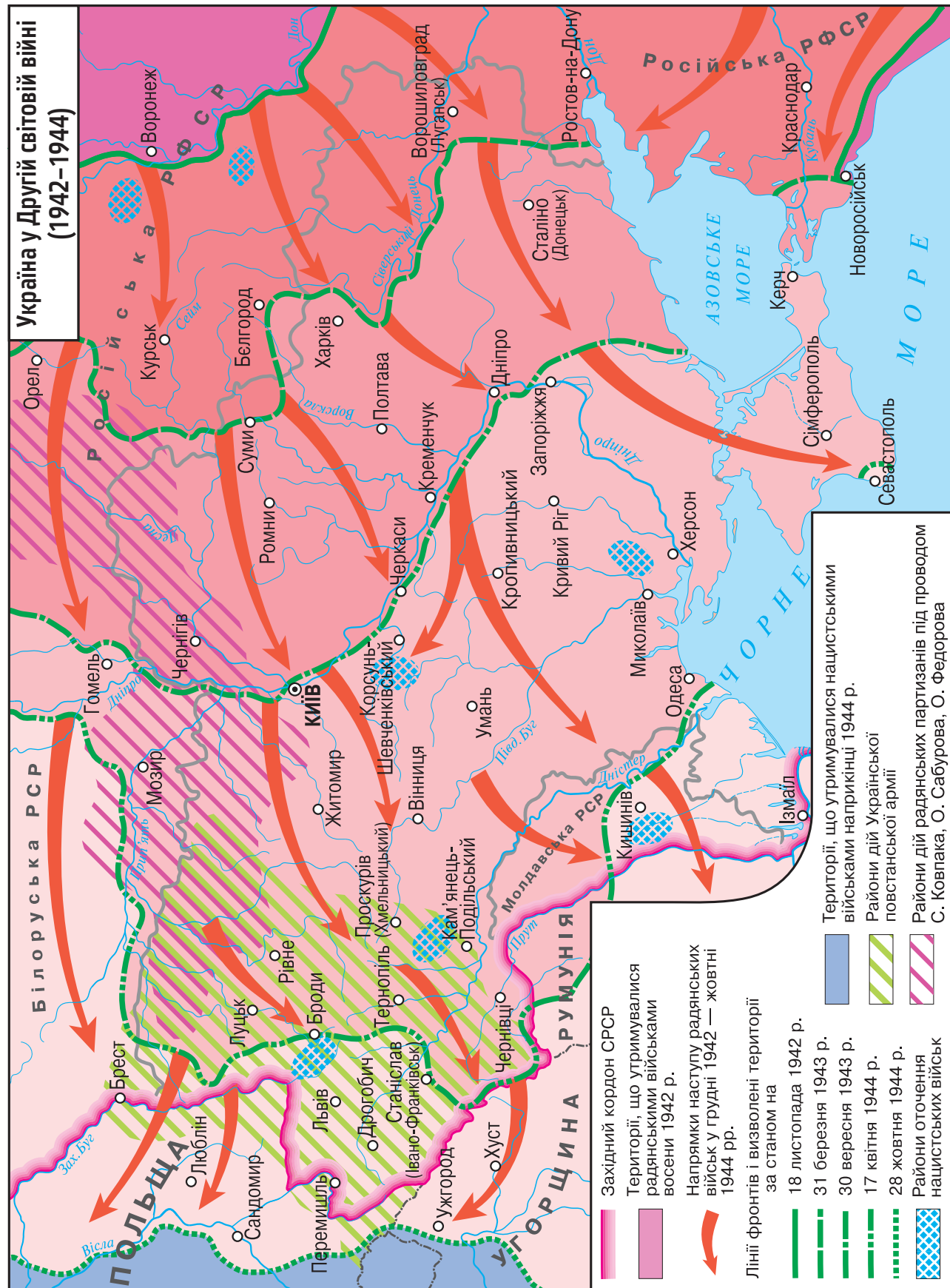
- 4. Випиши з параграфу кілька ключових слів або словосполучень, які можуть допомогти тобі скласти розповідь про долю цивільного населення під час війни.

- 5. Чому люди і досі зберігають пам'ять про події війни?

- 6. Склади кілька речень про перебіг подій Другої світової війни на території твого села, селища, міста.

7. Розглянь карту. Визнач райони дій партизанських загонів та Української повстанської армії. Назви лідерів партизанських загонів і УПА.

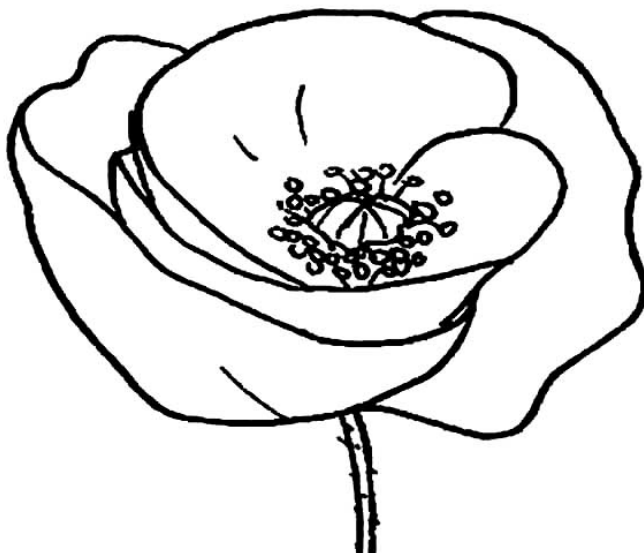

Завдання до § 18 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Друга світова війна (1939–1945)». _____

2. Розфарбуй мак.

3. Розглянь у підручнику на с. 104–105 світлини та прочитай підписи до них.

4. З'єднай різнокольоровими стрілками кожную світлину з підписом до неї.

Пам'ятник дітям, розстріляним у Бабиному Яру

Щоденник Анни Франк

Книга про Другу світову війну

Шахи з окопів війни

КОЛИ І ЯК УТВОРИЛАСЯ СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА

- 1. Накресли лінію часу та нанеси на ній рік проголошення незалежності України та роки утворення кількох сучасних держав, наприклад, США (1776), Вірменії (1989), Фінляндії (1917). Які висновки можна зробити?

- 2. Продовж роботу з лінією часу. Нанеси на ній свій рік народження та роки народження кількох представників твоєї родини. Хто старший чи молодший за віком від нашої держави?

- 3. Прочитай заголовок газетної статті. Коли, на твою думку, вона вийшла? Про яку ознаку суверенної держави йдеться?

- 4. Застосувавши інструмент дослідження з параграфа, проаналізуй поданий документ.

БЮЛЕТЕНЬ

для голосування на всеукраїнському референдумі

А К Т

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто

ПРОГОЛОШУЄ

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ та створення самостійної української держави — УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набуває чинності в моменту його схвалення.

БЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року

«Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?»

«ТАК, ПІДТВЕРДЖУЮ»

«НІ, НЕ ПІДТВЕРДЖУЮ»

Залиште одну із вказаних відповідей, іншу викресліть.

Бюлетень, в якому під час голосування викреслені всі слова «Так, підтверджую» та «Ні, не підтверджую» або не викреслене жодне слово, визнається недійсним.

● 5. Який орган влади прийняв Акт проголошення незалежності України?

● 6. Кого із сучасників — відомих людей України ти знаєш? Чим вони славили нашу державу?

61

- 7. Застосуй пропонований у параграфі інструмент дослідження та проаналізуй поданий документ.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави — **УКРАЇНИ**. Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ, 24 серпня 1991 року

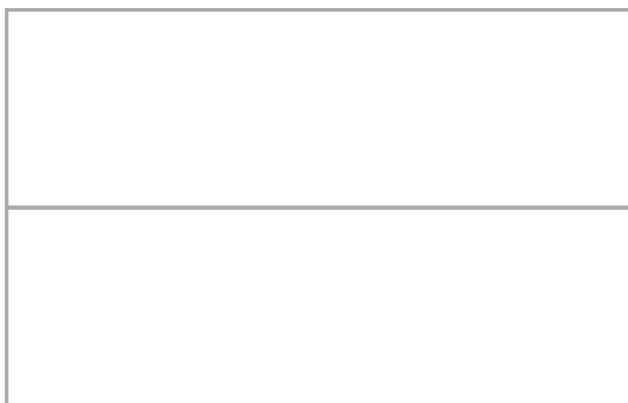
Завдання до § 19 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Незалежна Україна. Державні символи України». _____

2. Розфарбуй Державний Прапор України і Державний Герб України.

Державні символи України

Державний Прапор України

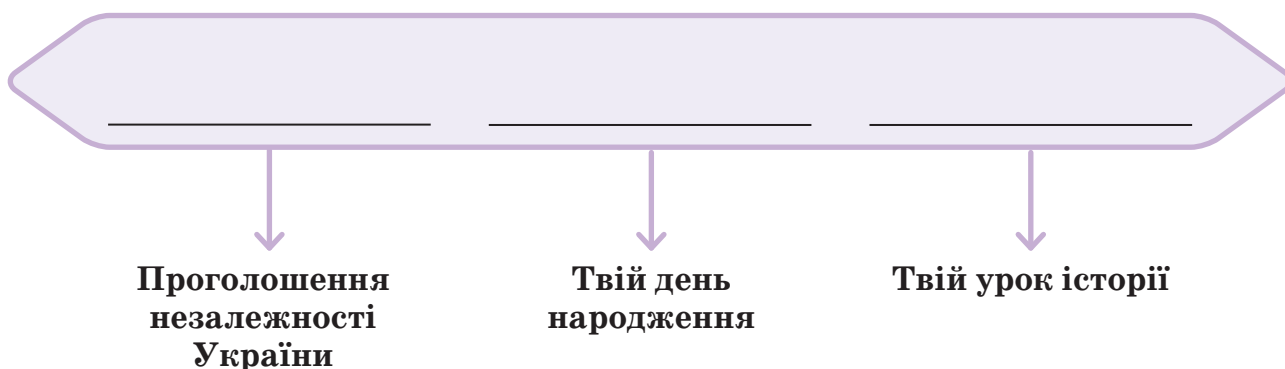
Державний Герб України

1991 р. — проголошення незалежності України

3. Перепиши речення: Україна — велика держава Європи. Підкресли слова Україна, Європа.

4. Розглянь лінію часу. Постав дату (рік) проголошення незалежності України; постав дату свого народження і дату уроку історії.

НАВІЩО ЛЮДИНА ГОСПОДАРЮЄ І ЗАРОБЛЯЄ ГРОШІ

- 1. Чим відрізняються привласнювальне й відтворювальне господарство? Запиши їхні суттєві відмінності.

- 2. Розглянь малюнок та світлину. Що на них зображено? Де відбуваються події? Що поєднує ці світлини? А що відрізняє?

Торгівля на вулицях середньовічного міста

Ринок у сучасній Індії

- 3. Здавна людство знало багато ремесел, як-от: ковальське, гончарне, теслярське, столярне, кравецьке, ткацьке, прядильне, кушнірське, шорне, пекарне, шевське, пічне, шкіряне, ювелірне. Пригадай українські прізвища або назви населених пунктів, які пов'язані з ремеслами. Чому, на твою думку, виникли ці прізвища й назви? Про що це свідчить?

- 4. Чому роль господарювання людей у сучасному суспільстві постійно зростає? Які нові напрями розвитку промисловості чи сільського господарства можуть з'явитись у найближчі роки? Чому саме такі?

- 5. У твоєму віці ти вже можеш мати банківську картку «Юніор» і користуватися електронними грошима. Які переваги, на твою думку, мають електронні розрахунки? Склади поради (4–5) «Як захиститися від шахрайства за використання електронних грошей».

- 6. Які основні ознаки підприємницької діяльності? Чому ремісників, купців можна вважати підприємцями?

- 7. Чи є в твоєму оточенні, серед представників/представниць твоєї родини люди-підприємці? Якими видами підприємницької діяльності вони займаються? Який зиск від підприємницької діяльності має людина-підприємець, спільнота, держава?

- 8. Створи мінісловничок до теми, записавши значення таких слів: *домогосподарство; газдівка; господар; хазяїн*. Чи стосуються ці слова життя твоєї родини? Якщо так, то як саме?

- 9. Згідно із законодавством нашої держави людина віком від 16 років може зареєструватися підприємцем, а з 14 — стати членом фермерського господарства. Який вид діяльності як підприємця або фермера тобі до вподоби? Розвитку яких особистих рис потребує це заняття? Обговори свої ідеї з батьками, дорослими представниками/представницями твоєї родини.

Завдання до § 20 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Як господарює людина». _____

2. Розглянь малюнки.

3. Обери 2–3 малюнки і склади до них 1–2 речення.

ЯК ЗМІНЮВАЛИСЯ СЕЛО І МІСТО ВІД МИНУЛОГО ДО ТЕПЕР

- 1. Слово *альфреско* у перекладі з італійської означає «просто неба». Які думки та почуття у тебе викликає вірш?

Українське альфреско

Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини,
і вишні чорноокі стоять до холодів.
Хитаються патлашки уздовж всієї стежини,
і стомлений лелека спускається на хлів.

Ліна Костенко

- 2. Назви відмінності між селом і містом.

- 3. Чим відрізнялося життя селян і містян у минулому? А сьогодні?

- 4. Ознайомся з текстом. Придумай до нього заголовок. Склади запитання зі словами: *Хто? Що? Коли? Чому? Які наслідки?*

На ринковій площі одного французького міста встановлено пам'ятник аптекареві Антуану Пармантьє (1737–1813). Завдяки його завзятій пропаганді французи розпочали масово вирощувати картоплю для їжі.

В Україні картоплю спочатку впровадили німецькі колоністи на Півдні, на колишніх запорозьких землях. Допоки картопля не прижилася, в Україні її називали «чортовим яблуком», «земляною грушею», «ріпою диявола». Коли ж картопля, завдяки свої високій у порівнянні з зерновими культурами врожайності, стала «другим хлібом», про її походження почали поширюватися легенди, оповідки й приказки.

- **5.** Чому роль міст у господарському житті із часом зростає?

- **6.** Накресли лінію часу, познач на ній відповідні дати та розв'яжи хронологічну задачу.

У 2015 р. у Києві на місці реконструкції Поштової площі археологи виявили знахідки періоду XVII століття. Серед них — монети, кераміка, хрест з мідного сплаву і дерев'яна конструкція, яка могла бути частиною пристані Києва. Скільки століть пролежали ці речі? Скільки років минуло відтоді, як їх було знайдено?

- **7.** Скориставшись картою сучасної України, запиши: 1) кілька найбільших міст України — обласних центрів; 2) 2–3 міста твоєї області.

- **8.** Намалюй (опиши) символи українського села і міста.

- **9.** Ознайомся з текстом та дай йому заголовок. Якими товарами торгували в Києві?

На торговищі на Подолі в Києві окремо стояли ряди ковалів і бронників, гончарів і шкіряників, прославлених у Європі золотих справ майстрів. Відводили особливі місця для іноземних гостей, які привозили до Києва прянощі, шовк, міцні вина і пахощі. На дерев'яних дахах спеціально рубали захисні символи у вигляді голови коня, яка, за народними повір'ями, оберігала купця і майстрів від лихих людей, розбою і псування товарів.

(З інтернету: <https://spadok.org.ua/kyivska-rus/torgovyshche-na-podoli-u-kyievi>)

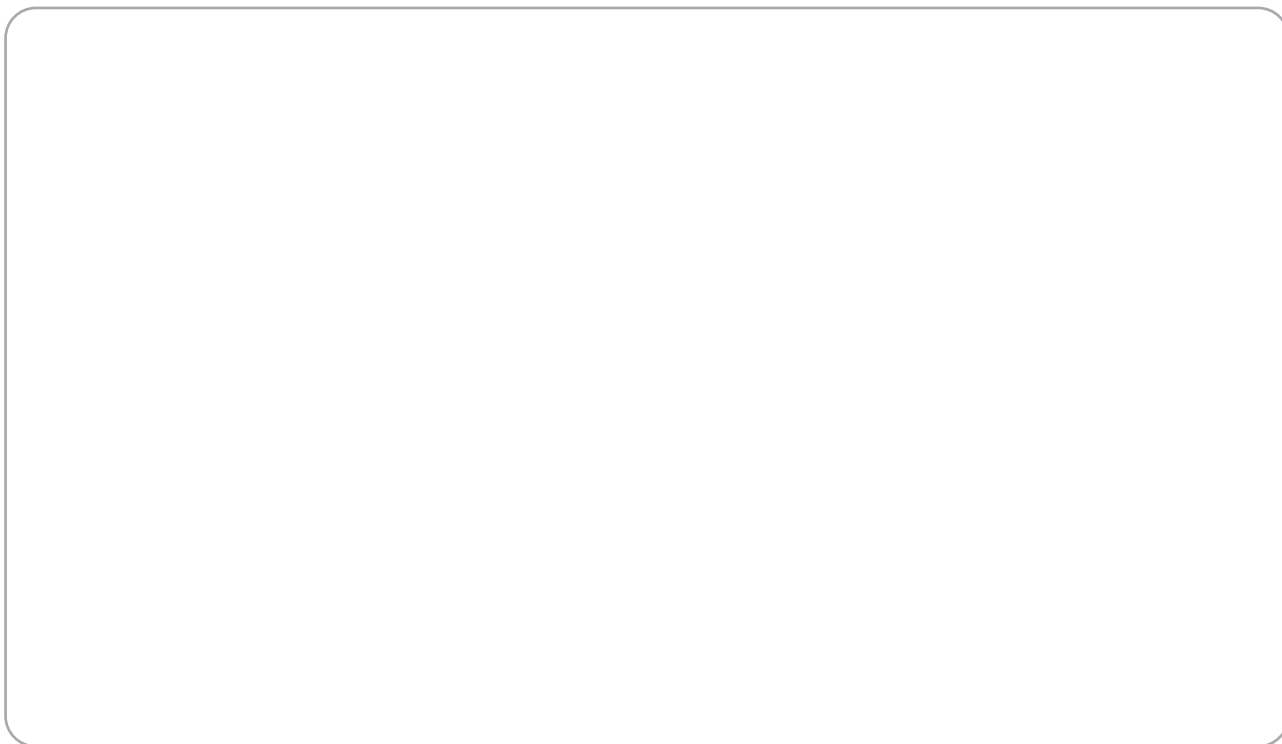
-
-
-
- **10.** У товарному виробництві постають три економічні питання: *Що? Як? Для кого виробляти?*
Хто вирішує ці питання? Яку ознаку товарного виробництва це ілюструє?

Завдання до § 21 для дітей з особливими освітніми потребами

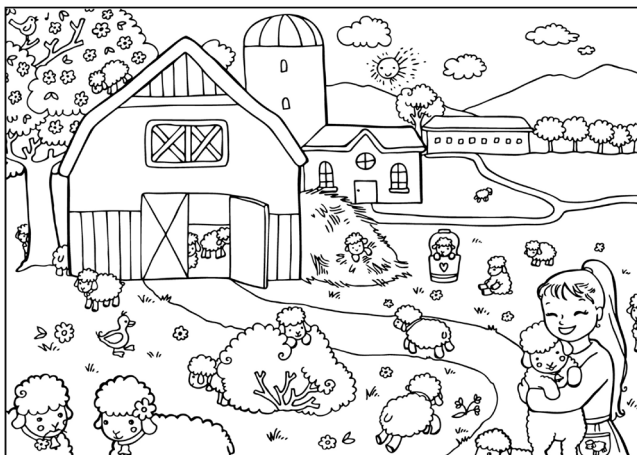
1. Підпиши роботу «Село і місто». _____

2. Запиши назву вулиці, на якій розташована твоя школа. _____

3. Намалюй вулицю, на якій ти живеш.

4. Розфарбуй малюнки і дай їм назву.

ЧИ ЗМІНИЛИСЬ ОСВІТА І НАУКА ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ

- 1. Склади перелік із 5–6 фактів, що характеризують розвиток освіти, науки і техніки одного з періодів історії людства.

- 2. Перші школи у Давньому Вавилоні та Єгипті називалися «будинками табличок». Як ти думаєш, чому?

- 3. На стінах Софійського Собору в Києві міститься до 7000 написів (їх називають графіті), зроблених священниками і відвідувачами собору з XI до початку XVIII ст. Що цей факт розповідає про Русь-Україну?

Фрагмент написів (графіті) на стіні Софійського Собору в Києві

- 4. Слова *скола*, *лікей*, *гімнасія* виникли у Давній Греції. Які подібні слова є в українській мові? Про що це свідчить?

- **5.** Будівлю центрального корпусу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Дізнайся, що означає включення в цей список того чи іншого об'єкта.

Центральний корпус Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

- **6.** Дізнайся, хто з твоєї родини (близького оточення) навчався в університеті або іншому вищому навчальному закладі. З'ясуй його назву та факультет, який вони закінчили. Розпитай близьких, як вплинула освіта на їхнє життя. Зроби висновок із розповіді.

- **7.** Знайди та коротко запиши інформацію про відкриття українських вчених.

- 8. Склади кросворд або ребус за матеріалом параграфа.

- 9. Склади перелік професій, які, на твою думку, можуть бути популярними або з'являться, коли ти закінчиш школу.

- 10. Установи відповідність між малюнками та підписами. Поясни свої припущення.

- А) Лекція в Болонському університеті. Італія. XIV ст.
- Б) Києво-Могилянська академія та її вихованці. Гравюра XVIII ст.
- В) Будинок табличок у давньому Вавилоні. Сучасний малюнок
- Г) Школа за часів Русі-України. Сучасний малюнок

Відповіді запиши у таблиці.

1	2	3	4

- 11. Чому роль науки в сучасному суспільстві постійно зростає? Які наукові відкриття, на твою думку, можуть очікувати людство в найближчі роки? Чому такі?

Завдання до § 22 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Люди пізнають світ». _____

2. У переліку слів знайди підпис для кожної світлини: *дорога, літак, компас, лук і стріли.*

3. Підпиши світлини.

4. Намалюй свою школу. Підпиши малюнок.

ЯК ДОЗВІЛЛЯ І СПОРТ, ПОДОРОЖІ ТА МІГРАЦІЇ ЗМІНЮЮТЬ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ

- 1. Добери синонім і антонім до слова *дозвілля* і склади з ними речення.

- 2. Склади анкету для однокласників/однокласниць «Як я проводжу дозвілля». Опитай кількох осіб (не менше 5) і порівняй результати. Зроби висновки і презентуй їх класу.

- 3. Розглянь першу офіційну емблему літньої Олімпіади, яка відбулася в Мюнхені. Напиши про неї або іншу емблему коротку довідку і презентуй класу.

Munich 1972

- 4. Наведи приклади винаходів, технологічних та культурних змін, які вплинули на дозвілля людини/суспільства в минулому і сьогодні.

- 5. Знайди додаткову інформацію про винаходи, які сприяють подорожам.

- 6. Розглянь таблицю. Дай їй заголовок. Запиши, якими були причини подорожей і міграцій у різні періоди історії. Яку роль відігравали переміщення людей для подальшого розвитку людства?

Первісність	Античність	Середні віки	Новий час	Новітній час
Початок заселення першими людьми Землі, постійні міграції	Подорож до земель сучасної України: Північного Причорномор'я, Кримського, Керченського півостровів	Велике переселення народів, початок відкриття Америки, створення приладів для мандрювання	Великі географічні подорожі	Масові подорожі, міграції

7. Пригадай твори літератури, кіно, присвячені подорожам. Склади до одного з них невелику анотацію і презентуй її класу.

8. Що спонукає людину мандрувати: нові враження, пізнання, цікавість, данина моді, прагнення відкриттів, намагання проявити/перевірити себе у новій ситуації, реклама? Обґрунтуй свої міркування.

9. Добери або створи відеоматеріали, музейні експозиції за темою «Українці у світі».

10. На яких світлинах зображено подорожі, а на яких — міграції? Поясни свої міркування.

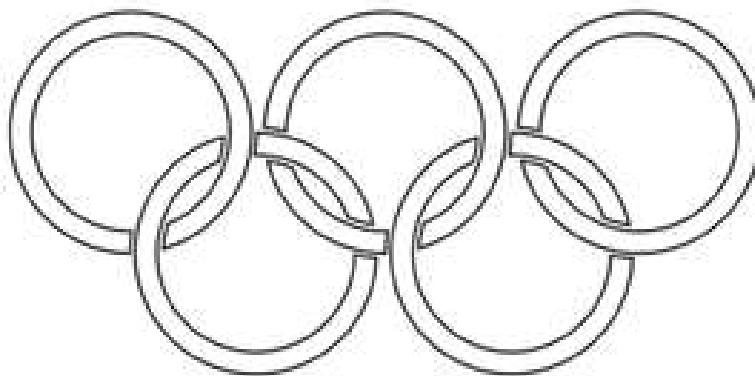

- **11.** Закінчи речення: «Я думаю, що подорожі приносять людині..., тому що...», «Я знаю, що багато українців вдаються до трудової міграції, тому що...», «Я радію, що люди з української діаспори є в усьому світі..., тому що...».

Завдання до § 23 для дітей з особливими освітніми потребами

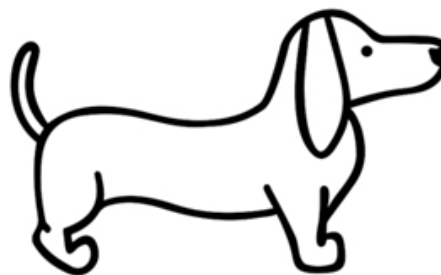
1. Підпиши роботу «Олімпійські ігри». _____

2. Роздивись олімпійський прапор на с. 132 підручника. Розфарбуй малюнок і підпиши «П'ять кілець — символ Олімпійських ігор».

3. Розфарбуй малюнок і підпиши його «Такса — перший талісман літніх Олімпійських ігор».

Munich 1972

4. Уяви, що ти їдеш у подорож. Запиши перелік речей, які потрібно взяти з собою.

КОЛИ І ЯК ВИНИКЛИ ДОБРОЧИННІСТЬ І ВОЛОНТЕРСТВО

- 1. Слова-синоніми «благодійність» та «добročинність» — складні — кожне складене з двох частин. Виокрем ці частини. Які з них указують на цінність, а які — на дію? Як це допомагає зрозуміти, що роблять люди-благодійники?

- 2. Є багато визначень поняття «добročинність». Яке з поданих нижче тобі найближче? Чому?

- 1) прояв співчуття, моральний обов'язок поспішати на допомогу незаможній чи нужденній людині;
- 2) безоплатні суспільно корисні дії;
- 3) недержавна добровільна безоплатна діяльність у соціальній сфері, спрямована на підтримку окремих осіб, спільнот, організацій, яким із різних причин бракує ресурсів;
- 4) загальнолюдський рух — дії окремих людей, спільнот, організацій із надання безоплатної допомоги нужденним та соціально незахищеним, покращення життя хворих та немічних людей.

- 3. Обери з переліку 2 якості людини й поясни їх. Як такі якості, на твою думку, пов'язані з добročинністю та волонтерством?

Чуйність, великодушність, співпереживання, доброта, чесність, тактовність, милосердя.

- 4. У Великій Британії поширеною є віртуальна допомога тваринам, які знаходяться на межі вимирання.

Це діє так: дитині дарують сертифікат на усиновлення, наприклад, дитинчати бенгальського тигра, а маленькі власники й власниці сертифікатів зобов'язуються щомісяця здійснювати платежі в розмірі невеликих сум на рахунок благодійного фонду.

Дізнайся, які тварини належать до таких, які зникають із нашої планети. Уяви, що тобі пощастило віртуально всиновити тваринку. Хто б це міг бути? Чому?

- **5.** За результатами соціологічного опитування українські волонтери визначили основні особистісні якості людини, необхідні їй для заняття волонтерською діяльністю:
 - любов до людей;
 - доброта, милосердя, співчуття;
 - розуміння і бажання вирішувати проблеми іншої людини;
 - уважність і терпіння;
 - безкорисливість;
 - комунікабельність (вміння спілкуватися), відповідальність і порядність;
 - відкритість і відвертість.

Обери три найважливіші для тебе якості. Обґрунтуй свій вибір.

- **6.** Придумай ідею благодійної акції, яку ви можете класом провести без істотної допомоги дорослих (наприклад, стан довкілля, допомога безпритульним тваринам, допомога дітям (хворим чи позбавленим батьківського піклування) тощо. Обговоріть план проведення своєї акції.
- **7.** Разом із батьками, іншими представниками/представницями твоєї родини помандруй однією з інтернет-платформ: 1) dobro.ua Української Біржі Благодійності; 2) Спільнокошт. Для чого створено ці платформи? Які проєкти там представлено?

- **8.** Ознайомся із напрямками волонтерської діяльності та склади 3–4 запитання, на які має дати відповідь людина, яка прагне зайнятись волонтерською діяльністю. Який напрямок тобі найближчий? Чому? Обговори це з батьками, дорослими представниками й представницями твоєї родини.

Робота з дітьми. Дитячі притулки, «телефони довіри» для дітей, підліткові клуби, театри, інноваційні школи, реабілітаційні центри для хворих дітей та дітей з інвалідністю тощо.

Соціальна допомога. Роздача їжі, продуктів харчування, одягу, ліків людям в уразливому стані («діти вулиці», біженці, внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, люди з інвалідністю).

Культурні заходи. Свята, благодійні спектаклі чи концерти.

Екологічні акції. Організація й проведення походів, наукових експедицій, робота в групах з охорони природи, у центрах з вивчення стану довкілля, в різноманітних екологічних програмах.

Завдання до § 24 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Доброчинність і волонтерство». _____

2. Прочитай і запиши речення: «Доброчинність і волонтерство — допомога людям».

3. Впиши у віконця різними кольорами слова: *доброта, безкорисність, людяність, щедрість*.

Доброчинність і волонтерство

ЧОМУ СУЧАСНИЙ СВІТ НАЗИВАЮТЬ ПОЛІКУЛЬТУРНИМ

1. Що спільного в усіх малюнках? Придумай назву (речення, що розкриває сутність малюнка) для кожного з них.

2. Про що, на твою думку, свідчить ця світлина?

Церква Святої Катерини і мечеть у Стокгольмі (Швеція). Сучасне фото

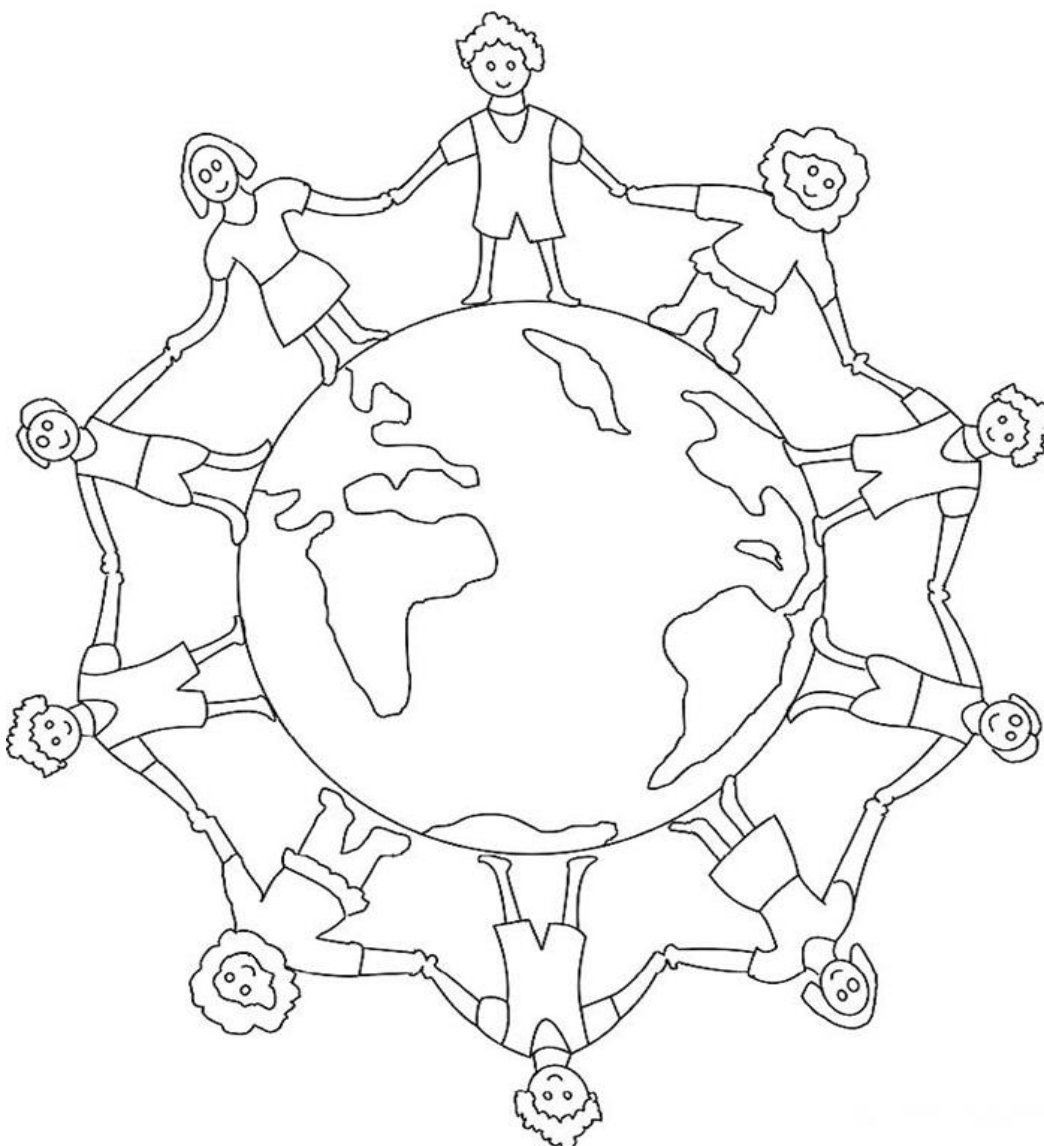
Завдання до § 25 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Розмаїття світу та України». _____

2. Впиши у віконця різними кольорами слова: *терпіння, дружба, порозуміння, рівність.*

Повага до людини

3. Розфарбуй малюнок. Придумай для нього назву і підпиши малюнок.

ЯКУ РОЛЬ В ІСТОРІЇ ВІДІГРАВАЛИ ЗАМКИ, ФОРТЕЦІ ТА ПАЛАЦИ

- 1. Запиши приклади історичних джерел, які зустрілися тобі в параграфі.

- 2. З'ясуй, де на території нашої країни зводили найбільше замків і фортець? Чому саме там?

- 3. В Іспанії є історичний регіон — Кастилія (у перекладі — «земля замків»). У давнину це була самостійна держава. Кастилія відома на весь світ замками. Скільки їх було зведено — точно не відомо, а от сьогодні збереглося майже 400. Замки господарі укріплювали, прикрашали, іменували гучними назвами: «Великий корабель Кастилії», «Замок пошани», «Скеля сокола» тощо. Нині в багатьох старовинних замках Кастилії розміщено музеї, школи, інші культурні заклади. Знайди в інтернеті інформацію про замки Кастилії й підготуй повідомлення про 1–2 з них.

- 4. Які географічні особливості вплинули на обрання місця для зведення Ханського палацу, Генуезької та Кам'янець-Подільської фортець?

- 5. Переглянь дати, наведені в тексті параграфа, назви найдавнішу з них. З якою подією вона пов'язана?

- 6. Як і чому називався палац у Бахчисараї?

- 7. Розглянь світлини та підписи до них. Які думки й почуття в тебе вони викликають?

Тартаківський палац — пам'ятка архітектури національного значення XIX століття. Село Тартаків Червоноградського району Львівської області. Сокальська ОТГ. Державна власність

Поморянський замок — пам'ятка архітектури національного значення XVI–XVII ст.

- 8. Що, на твою думку, слід робити для збереження в Україні таких архітектурних пам'яток, як замки, фортеці та палаци? Склади перелік та презентуй його однокласникам/одно-класницям.

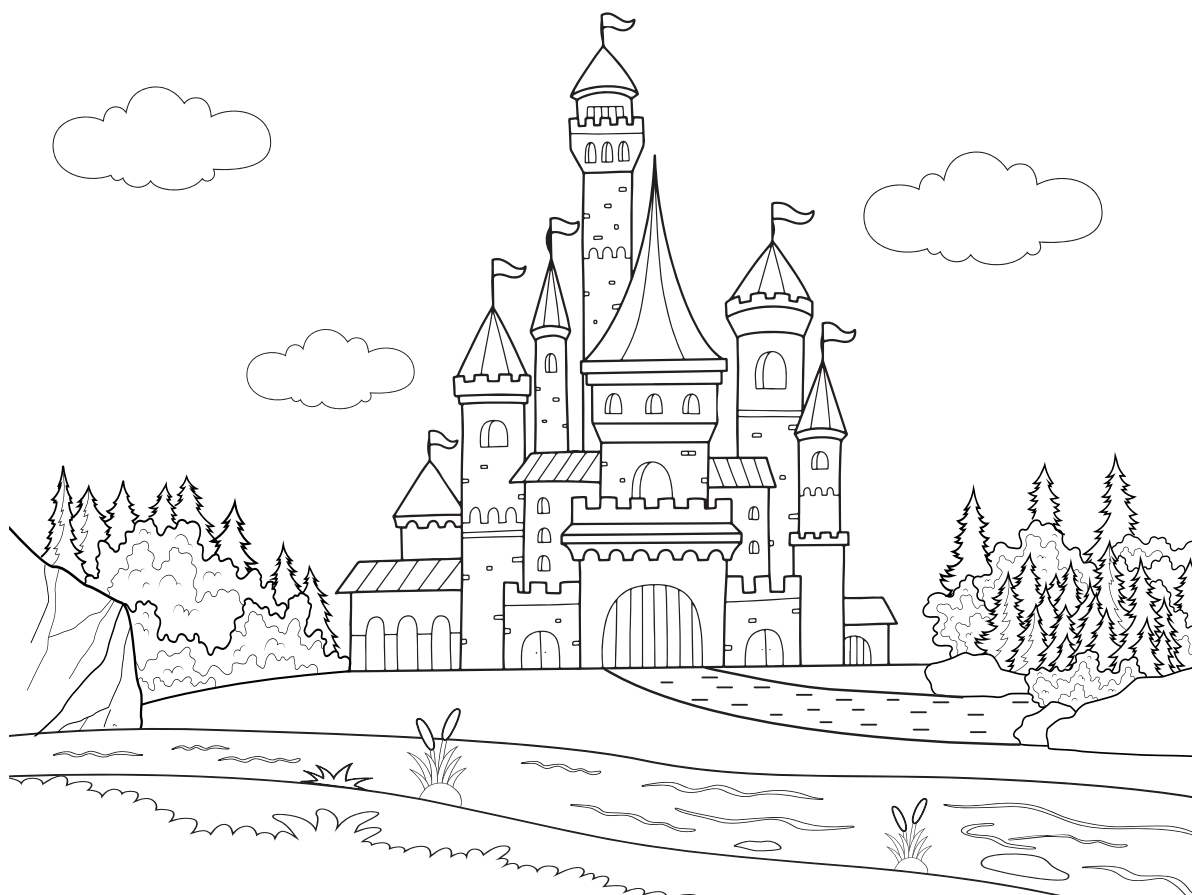
Завдання до § 26 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Замки і фортеці». _____

2. Прочитай і перепиши речення. Підкресли різними кольорами: дату (століття), назву фортеці, назву річки.

Знамениту в Україні Кам'янець-Подільську фортецю побудовано у XIV–XIV століттях. Фортеця розташована на високих скелястих берегах річки Смотрич.

3. Розфарбуй малюнок і підпиши його «Замок».

ЯКІ РЕЛІГІЇ І ХРАМИ Є В УКРАЇНІ

- 1. Які храми або споруди для молитов є у твоєму місті, селі чи селищі або в найближчих населених пунктах? Представники й представниці яких релігій їх відвідують?

- 2. Чому, на твою думку, Софійський собор у Києві вважають видатною пам'яткою історії не лише України, а й усього світу?

- 3. Прочитай текст та дай йому заголовок. Поміркуй і запиши, чому цю церкву назвали «матір'ю усіх церков».

У VI столітті у столиці Візантійської імперії — Константинополі, звели величний Собор Святої Софії — Премудрості Божої. Особливістю собору, що назвали «матір'ю усіх церков», є незвичний купол та його внутрішнє оздоблення. Щоб надати споруді легкості та додаткового світла, архітектори «прорізували» купол 40 видовженими вікнами. Коли сонячне світло проникало крізь них, здавалося, що небесні сили сходять до людей і допомагають їм.

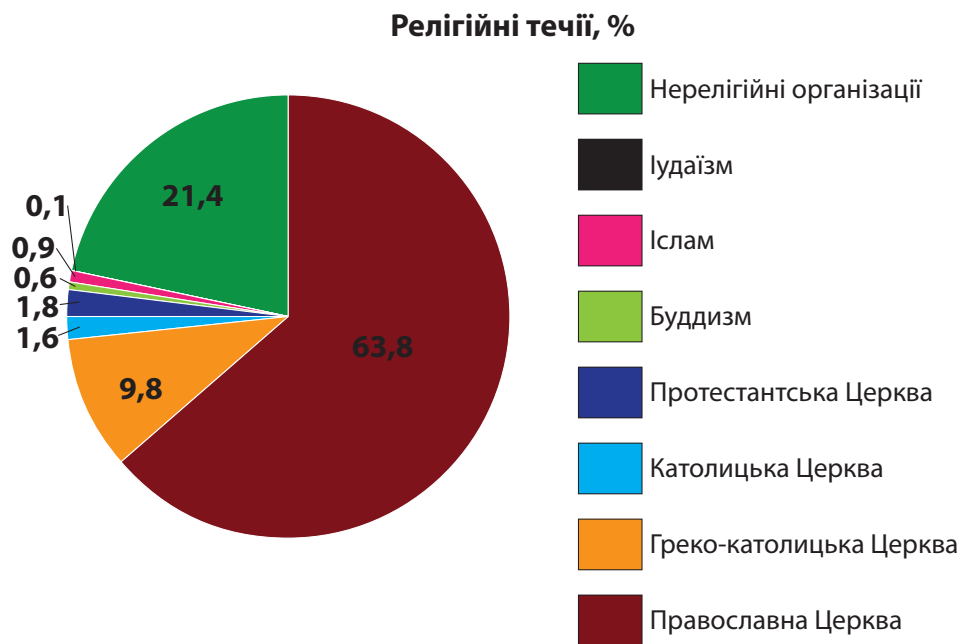
Майже тисячу років собор Святої Софії був найбільшою християнською спорудою та відігравав велику роль у поширенні православ'я. Коли у XV столітті Константинополь захопили турецькі війська, Собор Святої Софії перетворили на мечеть Айя-Софія.

- 4. Знайди в інтернеті посилання на офіційний сайт будь-якої з пам'яток, що ти з ними познайомився/познайомилась у параграфі, і здійсни онлайн-екскурсію. Запиши свої враження та презентуй їх класу.

- 5. Уяви, що тобі потрібно розповісти людині з іншої країни про Україну. Які з наведених у параграфі зображень ти відбереш? А що розповіси?

- 6. До якого типу історичних джерел належить діаграма? Про що свідчать текст і цифри? За допомогою показників діаграми закінчи речення:

В сучасній Україні багато різних релігійних спільнот, наприклад

- 7. Представники яких релігій нині мешкають в Україні? З представниками яких із них тобі доводилось зустрічатись? Як треба поводитися, коли зустрічаєш таких людей, чому?

Завдання до § 27 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Релігії та храми». _____

2. Прочитай і перепиши речення. Підкресли різними кольорами: дату (рік), ім'я князя, назву держави.

У 988 р. київський князь Володимир Великий увів християнство в Русі-Україні.

3. Розглянь і підпиши світлини.

- 1 Спасо-Преображенський собор, м. Чернівці
- 2 Костел Святого Станіслава, м. Чортків
- 3 Лютеранська кірха Христа Спасителя, м. Бердянськ
- 4 Мусульманська мечеть Джума-Джамі, м. Євпаторія
- 5 Єврейська синагога, м. Ужгород

ЧОМУ І ДЛЯ ЧОГО СТВОРЕНІ ЗАПОВІДНИКИ

- 1. Що з переліченого, на твою думку, найбільше шкодить природним заповідникам? У разі потреби доповни перелік. Свою думку обґрунтуй.

- 1) вирубування лісу;
- 2) заготівля сіна для годування тварин, які мешкають у заповіднику;
- 3) збір (здобич) рослин і тварин для наукових досліджень;
- 4) використання для заготівель важкої техніки (трактори, комбайни);
- 5) масове відвідування заповідників.

- 2. Чим схожі природні та історико-культурні заповідники? А чим вони відрізняються?

- 3. Щорічно 11 січня відзначають Міжнародний день заповідників та національних парків. Про що, на твою думку, це свідчить?

- 4. Обери один із пропонованих переліків. Скориставшись інформацією інтернет-джерел, покажи (познач) на карті місцезнаходження вказаних у ньому об'єктів. Знайди серед них ті, що знаходяться в районі/області, де ти мешкаєш.

- 1) Природні заповідники: Канівський, Український степовий (правий крутий берег річки Сіверський Донець між селами Закітне та Піскунівка), Мис Март'яні (біля міста Ялта, Крим), Медобори (Тернопільська область, пасмо Медобірських гір, простягається від селища Підкамін'я Львівської області через Збараж, Скалат, Сатанів, Кам'янець-Подільський до Дністра), Єланецький степ (Єланецький та Новоодеський райони, Миколаївська область).
- 2) Національні природні парки: Карпатський (місто Яремче, Івано-Франківська область), Шацький (Волинська область), Синевир (Закарпатська область), Подільські Товтри (Хмельницька область), Сколівські Бескиди (Львівська область), Білобережжя Святослава (Миколаївська область).
- 3) Історико-культурні заповідники: національний «Батьківщина Тараса Шевченка» (села Моринці, Шевченкове, Будище, Вільшана, Черкаська область), національний історико-меморіальний «Поле Берестецької битви» (між селами Пляшева та Острів Рівненської області), національний історико-етнографічний «Переяслав» (місто Переяслав-Хмельницький, Київська область), національний «Давній Галич» (у межах села Кринос та міста Галич, Івано-Франківська область), національний

історико-археологічний «Кам'яна Могила» (м. Мелітополь та біля села Мирне, Запорізька область), державний історико-архітектурний Святогірський (біля міста Святогірськ, Донецька область).

- **5.** Повернися до наведених у параграфі зображень природних історико-культурних заповідників України. Обери один із них і на цьому прикладі поясни, чим вони дивували людей у минулому і продовжують вражати сьогодні. За необхідності знайди додаткову інформацію про цю пам'ятку в інтернеті.

- **6.** Про які типи історико-культурних заповідників ідеться в пункті 3 параграфа? Для збереження яких історичних пам'яток, на твою думку, створено згадані в цьому пункті історико-культурні заповідники? Що означає в назві заповідника слово «національний»?

- **7.** Чому, на твою думку, «Софіївку» визнано одним із семи чудес України?

- **8.** Складаючи план екскурсії до «Софіївки», визнач, які об'єкти ти відвідуватимеш першими. Чому?

- **9.** Чим, на твою думку, унікальний Качанівський заповідник? Підкріпи свої міркування 3–4 прикладами.

- **10.** Які об'єкти Качанівського заповідника тобі було б цікаво подивитись (оглянути) першими: палац; парк із захоплюючими краєвидами; меморіальні місця, пов'язані з перебуванням в садибі відомих особистостей: галявину Шевченка, дуб Гоголя, альтанку композитора Глінки, могилу-курбан Григорія Честахівського — товариша і соратника Т. Г. Шевченка; «романтичні» руїни, тогочасні меблі господарів Качанівки другої половини XIX ст. Чому саме ці?

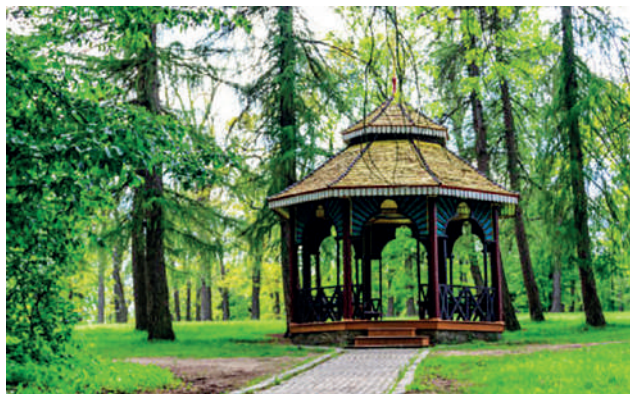
- **11.** Знайди в інтернеті та відвідай офіційний сайт одного із природних чи історико-культурних заповідників (згаданого у параграфі чи іншого на твій вибір). Підготуй коротку усну презентацію про найважливіші пам'ятки (місця) цього об'єкта. Представ результати своєї роботи класу.

Завдання до § 28 для дітей з особливими освітніми потребами

1. Підпиши роботу «Заповідники в Україні». _____

2. Придумай і підпиши назви до світлин Національного парку «Софіївка».

ПОДОРОЖУЄМО НОВИМИ ШЛЯХАМИ

Пригадати матеріал, опрацьований на уроках із курсу «Досліджуємо історію і суспільство», та продемонструвати навички, набуті упродовж року, вам допоможе уявна гра-подорож, завдання до якої ви можете виконати в зошиті.

1 Як провести гру

- Оберіть 7 спостерігачів/спостерігачок, які чергуватимуть на «зупинках», якими подорожують команди. Вони мають оцінювати виконання завдань та спостерігати за часом перебування команд на кожній «зупинці».
- Кожна із семи «зупинок» матиме табличку з номером та її назвою. На кожній «зупинці» лежатимуть аркуші із завданнями за кількістю команд, які беруть участь у грі, та чисті аркуші паперу, на яких команди виконуватимуть завдання.
- Перед початком гри спостерігачі/спостерігачки разом із вчителем/вчителькою мають домовитись, як вони оцінюватимуть повне або часткове виконання завдання командами.
- Кількість аркушів із завданнями і ключами відповідей на кожній «зупинці» має відповідати кількості команд.
- Кожна команда отримує подорожній лист із назвами «зупинок», порядком їх відвідування та кількістю балів за завдання.

Подорожній лист № 1
(для інших команд, відповідно, 2, 3, 4...)

Номер зупинки	Назва зупинки	Максимальна кількість балів	Отримані бали
1	Суспільство: люди і спільноти		
2	Таємниці часу		
3	Подорож історичними місцями		
4	Пошук інформації		
5	Історична бувальщина		
6	Галерея відомих постатей		
7	Носії історичної пам'яті		

- Об'єднайтеся в 5–7 команд (по 5–6 мандрівників/мандрівниць у кожній) та отримайте свої подорожні листи.
- Почніть подорожувати (класом, приміщеннями шкільної будівлі), відвідуючи «зупинки» у визначеній послідовності. Час перебування на кожній зупинці — до 7–8 хвилин.
- Після завершення уявної гри-подорожі передайте подорожні листи вчителю/вчительці для підрахунку балів та визначення команди-переможниці.

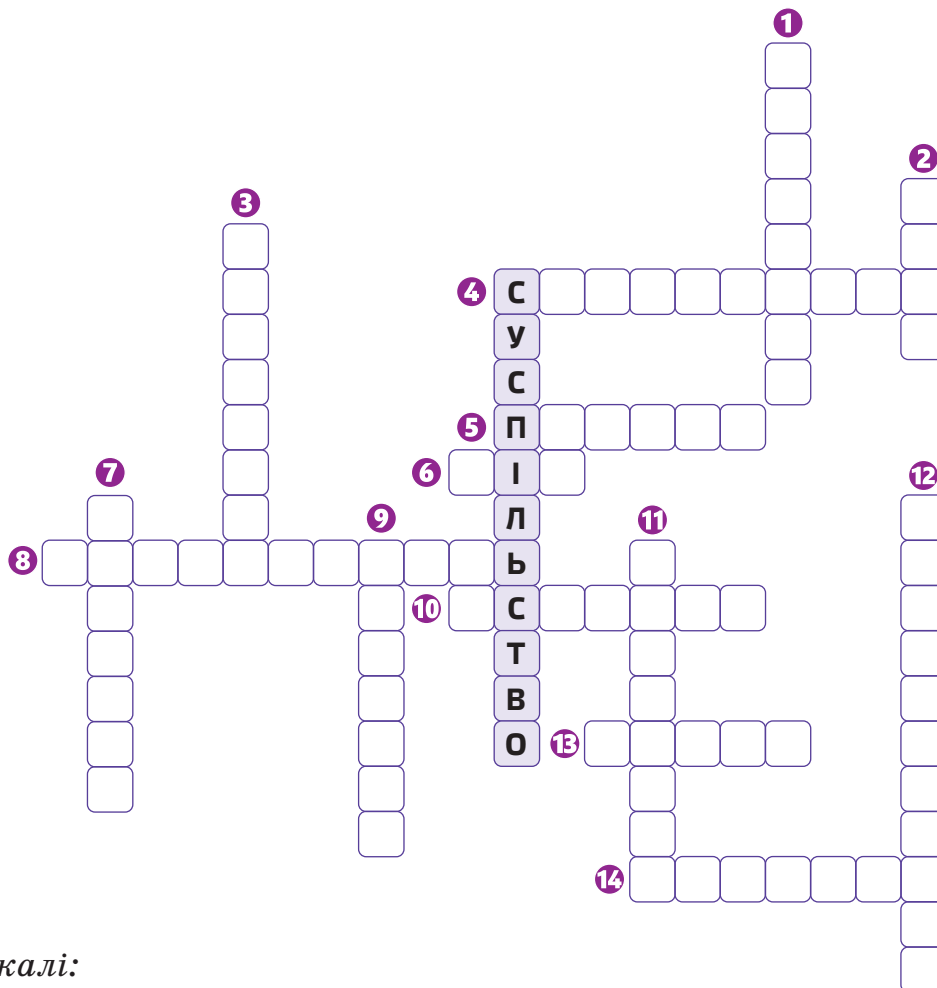
2 Завдання для подорожі

ЗУПИНКА 1. СУСПІЛЬСТВО: ЛЮДИ І СПІЛЬНОТИ

Розгадайте кросворд, де всі слова пов'язанні з поняттям «суспільство».

По горизонталі:

4. Наука, що вивчає соціальну сферу життя суспільства — відносини між спільнотами та взаємодію людей.
5. Союз людей спільного походження, мови, віри і звичаїв.
6. Об'єднання осіб, кровно пов'язаних між собою.
8. Людина, яка здійснює комерційну (виробничу, торговельну) діяльність.
10. Науковець, фахівець, який вивчає минуле на підставі усних свідчень, писемних джерел, зображень і матеріальних пам'яток.
13. Слово, яке означає «вільна, озброєна людина».
14. Керівник козацького війська, обраний козацькою радою.

По вертикалі:

1. Національна спільнота поза кордонами держави, яка відчуває духовний зв'язок із нею.
2. Людина, чия діяльність впливала на життя суспільства в минулому.
3. Людина, яка за власним бажанням своєю діяльністю безкоштовно допомагає іншим.
7. Люди, які постійно мешкають у містах.
9. Людина, яка, надаючи безкорисливу допомогу, опікується мистецтвом, освітою.

11. Науковець, фахівець, який вивчає минуле за матеріальними свідченнями за допомогою розкопок.
12. Людина, яка з власної волі надає допомогу (зазвичай коштами).

ЗУПИНКА 2. ТАЄМНИЦІ ЧАСУ

1. Пронумеруйте події, встановивши їхню хронологічну послідовність.

НОМЕР	ПОДІЯ	ДАТА
	Данило Галицький коронований першим українським королем	1253 р.
	Верховна Рада України прийняла Конституцію України	1996 р.
	Ольга стала княгинею Русі-України	945 р.

2. Пронумеруйте історичні періоди, встановивши їхню хронологічну послідовність. Прочитайте вголос наведені хронологічні рамки цих періодів.

НОМЕР	ПЕРІОД	ДАТА
	Первісність	З млн р. — X ст. до Р. Х.
	Новітній час	XX — початок XXI ст.
	Середні віки	V–XV ст.
	Античність	IX ст. до Р. Х. — V ст.
	Новий час	XVI–XIX ст.

3. Установіть тривалість подій.

1) Друга світова війна відбувалась у 1939–1945 рр.:

Скільки років тривала війна?

У якому столітті відбулася ця подія?

2) Період Середньовіччя тривав протягом V–XV ст.

Скільки це століть?

А скільки років?

4. Установіть віддаленість подій.

Перша згадка про Україну в літописі датована 1187 р., а проголошення незалежності України — 1991 р. Скільки років минуло між цими подіями?

5. Назвіть, у якому столітті були:

1300 р., 1650 р., 1799 р., 1901 р., 2019 р.

ЗУПИНКА 3. ПОДОРОЖ ІСТОРИЧНИМИ МІСЦЯМИ

Розгляньте карту України на форзаці підручника. Прокладіть маршрут уявної подорожі від свого села/селища/міста до одного із наведених пам'ятних місць. Прокладіть маршрут, зазначаючи його основні пункти в таблиці.

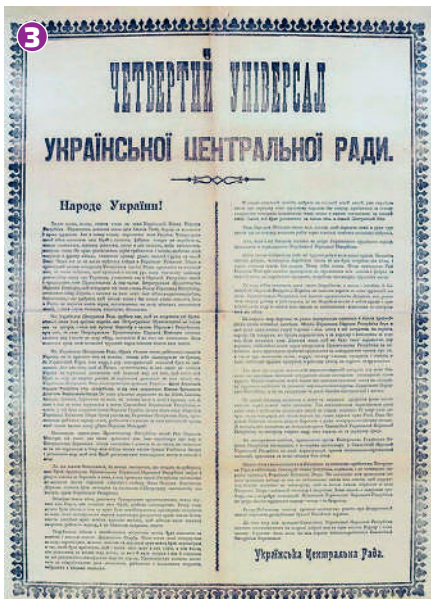
Назва подорожі (наприклад, Київ — Львів)	Напрямок (північ, південь, захід, схід)	Мета подорожі	Пам'ятні місця, які зустрінуться на маршруті	Враження від відвідання пам'ятних місць під час уявної подорожі (1–2 речення)

3 Пам'ятні місця, до яких подорожуємо

1. Національний заповідник «Хортиця»
2. Бахчисарайський палац
3. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка»
4. Софійський собор у м. Києві
5. Кам'янець-Подільська фортеця

ЗУПИНКА 4. ПОШУК ІНФОРМАЦІЇ

1. Визначте, до якого типу джерел належать наведені нижче світлини.
2. Які з наведених нижче джерел ви б віднесли до первинних, а які — до вторинних? Чому?

- ❶ Оранка землі. Давньоєгипетський розпис. 1200 р. до Р. Х.
 - ❷ Колізей — пам'ятник архітектури Давнього Риму. 80 р. після Р. Х.
 - ❸ Документ Української революції 1917–1921 рр.
 - ❹ Один із томів «Історії України-Руси» Михайла Грушевського (10-томну працю історик створював з перервами протягом 1895–1933 років).
 - ❺ Перший номер газети «Зоря Галицька», 5 травня, 1848 р.
 - ❻ Перший електричний трамвай у Києві, фото 1892 р.
 - ❼ «Доленосний 1918». Афіша 2-ї серії документального фільму, 2019 р.
3. Прочитайте наведені твердження. Які є фактами, а які — думками (судженнями). Поясніть свою позицію.
1. Я сьогодні не прийшов на перший урок.
 2. Лише несумлінні учні пропускають уроки.
 3. Ти знову пропустила найцікавіший урок!
 4. Мені більше подобається приходити на другий урок.
 5. Сьогодні за розкладом п'ятий урок в нашому класі — історія України.

ЗУПИНКА 5. ІСТОРИЧНА БУВАЛЬЩИНА

Кожна із п'яти подій має свою інформаційну картку, в якій її опис подано за рубриками: **ЩО? ДЕ? КОЛИ? ХТО? ЯКІ НАСЛІДКИ/ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ?**

Пригадайте основні історичні події, висвітлені в підручнику. Заповніть ті комірки в картках, де інформація відсутня. Розташуйте представлені історичні події в хронологічній послідовності.

Інформаційна карта № 1

ЩО	Друга світова війна
ДЕ	Більша частина України у складі СРСР
КОЛИ	
ХТО (діячі)	Українські військовослужбовці, цивільне населення
ЯКІ НАСЛІДКИ/ ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ	Голокост, Рух опору, людські втрати, зруйновані міста і села, занепад господарства, зміна кордонів

Інформаційна карта № 2

ЩО	Голодомор як геноцид українського народу
ДЕ	
КОЛИ	1932–1933 рр.
ХТО (діячі)	Населення України, насамперед селяни
ЯКІ НАСЛІДКИ/ ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ	Штучно створений голод, внаслідок якого мільйони людей загинули, втратили родини, були позбавлені звичного способу життя

Інформаційна карта № 3

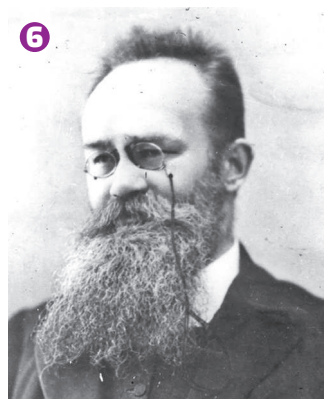
ЩО	
ДЕ	Україна в складі СРСР
КОЛИ	24 серпня 1991 р.
ХТО (діячі)	Верховна Рада України
ЯКІ НАСЛІДКИ/ ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ	Становлення суверенної держави Україна

Інформаційна карта № 4	
ЩО	Запорозька Січ
ДЕ	За порогами Дніпра
КОЛИ	XVI–XVIII ст.
ХТО (діячі)	Гетьмани Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький
ЯКІ НАСЛІДКИ/ ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ	

Інформаційна карта № 5	
ЩО	Українська революція — низка подій, пов'язаних із боротьбою українського народу за встановлення і збереження української держави
ДЕ	Українські землі
КОЛИ	1917–1921 рр.
ХТО (діячі)	
ЯКІ НАСЛІДКИ/ ЯКЕ ЗНАЧЕННЯ	Піднесення національно-визвольного руху. Проголошення незалежності УНР

ЗУПИНКА 6. ГАЛЕРЕЯ ВІДОМИХ ПОСТАТЕЙ

1. Доберіть відповідний підпис до кожного із шести портретів.

- А) Наталія Полонська-Василенко. Історикиня, археологиня, авторка двотомної «Історії України», перша в Україні жінка — доктор історичних наук.
- Б) Петро Конашевич-Сагайдачний. Український полководець і політичний діяч, кошовий отаман Запорозької Січі, організатор успішних походів запорозьких козаків проти Кримського ханства, Османської імперії та Московського царства.

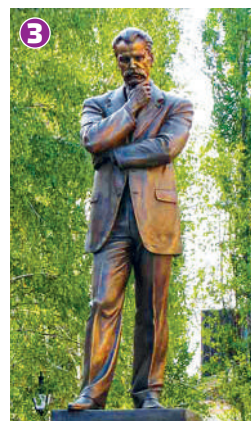
- В) Галшка (Єлизавета) Гулевичівна. Українська благодійниця, фундаторка Київської братської школи, від якої веде історію Києво-Могилянська академія. Опікувалась розвитком духовності та освіти.
- Г) Княгиня Ольга. Одна з перших правительок Русі-України, яка здійснила важливі зміни для зміцнення держави.
- Д) Михайло Грушевський. Відомий історик, автор 10-томної «Історії України-Руси», голова Центральної Ради — органу національної влади під час Української революції 1917–1921 рр.
- Відповіді внесіть у таблицю.

1	2	3	4	5

2. Упізнайте діяча, чий портрет залишився без підпису, і сформулюйте підпис 1–2 реченнями.

ЗУПИНКА 7. НОСІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

1. Зіграйте в історичне лото. Зіставте зображення та підписи до них.

- А) Пам'ятник Данилу Галицькому, м. Львів
- Б) Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр., м. Бердичів
- В) Пам'ятник Володимиру Винниченку, голові Генерального Секретаріату, першого українського уряду періоду Української революції (1917–1921), м. Кропивницький
- Г) Пам'ятник запорозьким козакам, які брали участь в обороні австрійської столиці у XVII ст., м. Відень (Австрія).
- Д) Пам'ятник Івану Федорову, м. Львів

Відповіді внесіть у таблицю.

1	2	3	4	5

2. Заповніть пропущені слова у реченні.

Пам'ятники споруджують для ...

Коли я бачу такий пам'ятник, я

Люди мають ставитись до пам'ятників ... і ...

Поаплодуємо!

По закінченню гри-подорожі проведіть вправу «Оплески».

Нехай хтось із вас (або вчитель/вчителька) зачитує по одному реченню із наведених нижче, а ви плескайте собі за роботу на уроці. Пам'ятайте, що чим гучніші оплески, тим ви були успішніші на уроці.

Сьогодні я:

- *помандрував/помандрувала найцікавішими сторінками підручника;*
- *пригадав/пригадала найважливіше із вивченого за цей навчальний рік;*
- *застосував/застосувала свої вміння для виконання завдань;*
- *був/була активним/активною на уроці;*
- *співпрацював/співпрацювала у команді.*

Виконуйте вправу в класі всі разом. Після цього поділіться вашими враженнями з однокласниками/однокласницями.